Acta Linguistica Lithuanica
LVII (2007), 123 – 160

Pastabos
Remarks

Dėl daiktavardinėmis *kaip* konstrukcijomis reiškiamos antrinės predikacijos pobūdžio

0. Penkiasdešimt šeštajame žurnalo *Acta Linguistica Lithuanica* numeryje paskelbtas Loretos Vaičiulytės-Semėnienės straipsnis „Daiktavardinės *kaip* konstrukcijos kaip analitinis predikatyvų žymėjimo rodiklis“ reikšmingai papildo kol kas dar negausias lietuviškas publikacijas antrinės predikacijos klausimais. Šia publikacija žengtas dar vienas žingsnis į priekį moderninant konceptualiąją lietuvių kalbos gramatikos bazę. Kaip jau rodo pats straipsnio pavadinimas, autorei pirmiausia rūpėjo nustatyti antrinių predikatyvų morfosintaksinio žymėjimo prioritetus. Lietuvių kalbos duomenų analizė parodė, kad dažniausiai predikatyvinėmis *kaip* su daiktavardine fraze (toliau *kaip* + DF – *R. M.*) konstrukcijomis žymimos aplinkybinės reikšmes, o būdingiausia šia analitine forma žymėti subjekto ar objekto įtraukimo į viso sakinio predikaciją priežastį. Predikatyviniams komplementams, atvirkščiai, būdingesnis yra žymėjimas įnagininko linksniu. Šios išvados patvirtina straipsnyje cituojamas Hentschelio (2005, 2007) sudarytas predikatyvų žymėjimo ir jų įtraukimo į pagrindinės (t. y. veiksmažodinės frazės) predikacijos aprėptį hierarchijas. Visa tai straipsnio autorei galiausiai padeda suformuluoti vieną svarbią empirinio pobūdžio išvadą: kuo mažiau antrinis predikatyvas yra įtrauktas į pagrindinę predikaciją, tuo labiau linkstama jį žymėti analitiškai, kalbamu atveju – *kaip* + DF konstrukcija. Tačiau, prieš atlikdama empirinį tyrimą, straipsnio autorė turėjo nuveikti ir tam tikrą teorinį darbą – vieningais antrinės predikacijos terminais performuluoti tai, kas ligšioliniuose lietuvių kalbos gramatikos aprašuose buvo vadinama įvairiai: paprastais ar priežastiniais priedėliais, tarinio vardinėmis dalimis ar tarininiais pažyminiais, lyginamosiomis (tapatumo) konstrukcijomis ar aplinkybėmis. Kai kurie teoriniai antrinės predikacijos aspektai skaitant straipsnį ir patraukė šių pastabų autoriaus dėmesį. Bet apie tai iš eilės.

0.1. Nevienodą kalbamų konstrukcijų traktavimą lietuvių kalbos gramatikos veikaluose iš dalies lėmė tai, kad tradiciškai jos aptariamos skirtingose, atskiroms gramatinėms funkcijoms (t. y. vadinamosioms sakinio dalims) skirtose, aprašo vietose. Remdamasi naujausiais antrinei predikacijai skirtais darbais straipsnio autorė kritiškai

vertina šią lietuvišką tradiciją, atskleisdama *kaip* + DF konstrukcijoms apibūdinti vartojamų sąvokų tam tikrą neadekvatumą ir iš dalies dėl to kylantį nepageidaujamą gramatinio kategorizavimo sinkretizmą, kai iš esmės skirtingi gramatikos reiškiniai nepakankamai aiškiai artikuliuojami ir bandomi aprėpti viena sąvoka. Antai tokia neaiškios apibrėžties sąvoka *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrazas, red., 2006) tampa „lyginamoji (tapatumo) konstrukcija". Straipsnio autorė taikliai pastebi, kad šia sąvoka *Gramatikoje* apibūdinamos *kaip* + DF konstrukcijos išties jokio lyginimo nereiškia: kalbamų konstrukcijų reiškiamos predikacijos pobūdis tokiuose sakiniuose kaip *Senoji Pikčiurnienė visoje apylinkėje garsėjo* KAIP *gera* BOBUTE ir tokiuose sakiniuose kaip *Jis atvyko į sostinę* KAIP PASIUNTINYS iš esmės niekuo nesiskiria, nors tik pastariesiems *Gramatikos* autoriai nepripažįsta lyginamosios reikšmės ir vadina juos tarininiais pažyminiais. Iš tiesų visuose tokiuose sakiniuose vartojamos *kaip* + DF konstrukcijos, reikšdamos antrinę predikaciją (iš čia ir *antrinių predikatyvų* terminas), sintaksiškai yra susijusios su pagrindiniu predikatu (komplementavimo ar modifikavimo ryšiu), o semantiškai – ir su vienu iš jo argumentų. Tuo šios konstrukcijos skiriasi nuo lyginamųjų *kaip* + DF konstrukcijų, kurios, nors taip pat reiškia papildomą (arba antrinę) predikaciją, eidamos sakinyje (paprastai būdo) aplinkybėmis tik modifikuoja pagrindinį predikatą, bet į kurio nors jo argumento specifikavimą nėra orientuotos.

0.2. Nelyginamąsias *kaip* + DF konstrukcijas apibūdindama antrinės predikacijos terminais straipsnio autorė tolesniame savo tyrime atsiriboja tiek nuo tradiciškai vadinamų priedėlių, kurių predikacija, jos nuomone, reiškiama ne sakinio, o daiktavardinio junginio lygmeniu, tiek ir nuo lyginamosios funkcijos *kaip* + DF konstrukcijų, kurioms labiau tinka tradicinis aplinkybių, o ne antrinių predikatyvų terminas. Straipsnyje iš eilės aptariami predikatyvinių *kaip* + DF konstrukcijų sintaksiniai ryšiai[1] ir jų gramatinės funkcijos sakinyje. Su sakinio predikato veiksmažodžiu šias konstrukcijas sieja arba komplementavimo santykis – tuomet jos apibūdinamos kaip būtinieji (antriniai) predikatyvai – arba modifikavimo santykis – tuomet kalbama apie laisvuosius (antrinius) predikatyvus. Pastarieji pagal įtrauktumo į pagrindinę sakinio predikaciją laipsnį toliau skirstomi į depiktyvus ir

[1] Laikantis lietuviškos gramatines tradicijos, kalbamoms konstrukcijoms turetų būti konstatuojamas „dvilypis sintaksinis ryšys" – derinimo su subjekto ar objekto daiktavardžiu ir valdymo ar šliejimo su tarinio veiksmažodžiu. Apie „dvilypio sintaksinio ryšio" sąvokos ydingumą pastaruoju metu ne kartą rašyta, plg. Holvoet (2005: 157–161); taip pat Holvoet, Judžentis (2005: 29, 27 išnaša); Holvoet, Tamulionienė (2005: 123, 7 išnaša).

aplinkybinius predikatyvus (angl. *circumstantials*). Iš esmės tokio požiūrio į antrinių predikatyvų sintaksę ir jų gramatines funkcijas laikomasi ir *Lietuvių kalbos gramatikos darbų* trečiajame tome, kur šie klausimai aptariami atskirame straipsnyje (Holvoet, Tamulionienė 2005: 117–137). Kalbant apie laisvuosius antrinius predikatyvus čia konstatuojama, kad nors visi jie modifikavimo ryšiu yra susiję su sakinio veiksmažodžiu, tačiau vieni jų semantiškai yra labiau orientuoti į vieną iš pagrindinio predikato argumentų (tokiu būdu yra įtraukiami į pagrindinės predikacijos aprėptį), kiti – į patį tuo predikatu žymimą įvykį. Pastaruoju atveju predikatyvai funkciniu atžvilgiu priartėja prie prieveiksmiais reiškiamų aplinkybių, kurių predikacija tik papildo pagrindinę sakinio predikaciją, bet nėra sudedamoji jos dalis. Faktas, kad kai kurios prieveiksmiais reiškiamos aplinkybės iš esmės apibūdina ne patį veiksmą, bet vieną iš jo dalyvių (plg. *Jonas virto* ***aukštielninkai***; *Duris nudažė* ***žaliai***), minėto straipsnio autoriams leidžia kalbėti, kad tarp tipiškų laisvųjų antrinių predikatyvų ir tipiškų veiksmažodinių aplinkybių esama visos eilės pereinamųjų atvejų. Šiai minčiai iš esmės pritaria ir straipsnio autorė, konstatuodama, kad laisvaisiais predikatyvais einančios *kaip* + DF konstrukcijos pagal įtrauktumo į pagrindinę sakinio predikaciją laipsnį taip pat sudaro tam tikrą skalę. Tačiau kalbamų konstrukcijų specifika leidžia jai kiek kitaip artikuliuoti šios skalės atraminius taškus. Viename tokios skalės gale yra vadinamieji depiktyvai. Tai yra iš esmes restriktyvines funkcijos *kaip* + DF konstrukcijos, kurios pasako kuriuo atžvilgiu vienas ar kitas veiksmažodinio santykio dalyvis yra įtraukiamas į veiksmažodžio reiškiamą predikaciją, ir taip riboja šios predikacijos aprėptį. Kitame skalės gale yra vadinamieji aplinkybiniai predikatyvai. Tai yra tos *kaip* + DF konstrukcijos, kuriomis paprastai pasakoma subjekto ar objekto įtraukimo į viso sakinio predikacijos aprėptį priežastis ar tikslas, rečiau sąlyga, laikas. Tipiški depiktyvai nuo tipiškų aplinkybinių predikatyvų skiriasi ne tik savo semantika, bet ir gramatinėmis savybėmis. Pavyzdžiui, tik pirmieji patenka į pagrindinio sakinio predikato neigimo aprėptį, o tai rodo glaudų jų ryšį su veiksmažodine fraze. Tuo tarpu antrieji yra veikiau susiję su visos sakiniu reiškiamos propozicijos turiniu. Paprastai veiksmo būdą modifikuojančios lyginamosios *kaip* + DF konstrukcijos taip pat iš esmės susijusios tik su sakinio veiksmažodžiu. Kaip ir depiktyvai jos patenka į predikato neigimo aprėptį, nors, skirtingai nei šie, semantiškai nėra susijusios su vienu kuriuo iš jo argumentų.

0.3. Ne vienoje straipsnio vietoje autorės reiškiamas pritarimas literatūroje išsakytai minčiai, kad sakiniuose su laisvaisiais antriniais predikatyvais faktiškai reiškiamos dvi predikacijos, kuriu viena, antrinė, laiko ir modalumo atžvilgiu yra subordinuota pagrindinei. Tai leidžia kalbėti apie santykinį tokiais predikatyvais

reiškiamos predikacijos savarankiškumą. Būtinieji antriniai predikatyvai šiuo požiūriu yra labiau integruoti į pagrindinio veiksmažodžio semantinę struktūrą, dėl to galima kalbėti apie pastarojo reiškiamos predikacijos kompleksinį pobūdį (plg. Holvoet, Tamulionienė 2005: 130). Akivaizdu, kad antrinio predikatyvo kaip savo komplemento reikalauja tik tam tikros reikšmės predikatai. Kalbant apie *kaip* + DF konstrukcijas, būdingiausi šiuo požiūriu yra vadinamieji percepcijos, arba suvokimo, veiksmažodžiai, tokie kaip *suprasti*, *interpretuoti*, *apibūdinti* ir t. t. Paprastai šių veiksmažodžių predikatyviniai komplementai pagrindinės sakinio predikacijos atžvilgiu, panašiai kaip ir depiktyvai, atlieka restriktyvinę funkciją. Prie papildymo reikalaujančių predikatų straipsnio autorė, priešingai nei minėto *Lietuvių kalbos gramatikos darbų* straipsnio autoriai (plg. Holvoet, Tamulionienė 2005: 133–136), linkusi priskirti ir vadinamuosius funkcionavimo veiksmažodžius, kaip antai *dirbti*, *tarnauti*, *figūruoti* ir kt. Šių veiksmažodžių komplementai gali būti reiškiami ne tik *kaip* + DF konstrukcija, bet ir to daiktavardžio įnagininku, plg. *Dvare jis tarnavo kaip samdinys / samdiniu*. Išties tenka pritarti autorės minčiai, kad veiksmažodžiai *dirbti* ir *dirbti kuo / kaip kas* savo semantinėmis (valentinėmis) savybėmis gerokai tarpusavyje skiriasi. Pratęsdami šią mintį galėtume net teigti, kad valentinės kalbamų veiksmažodžių savybės (komplementacijos reikalavimas) išplaukia iš bendresnės konstrukcijos **A**NOM FUNKCIONUOJA KAIP **B**NOM (**B**IN, VIETOJE **B**GEN, UŽ (PER) **B**ACC) reikšmės. Kalbamą straipsnio autorės pasirinkimą reikšmingai paremia ir empirinis faktas, kad predikatyvinius komplementus lietuvių kalboje būdinga reikšti vardažodžių įnagininkais. Iš esmės sutikdamas su čia trumpai referuotu teoriniu antrinių predikatyvų apibūdinimu aptariamame straipsnyje, dėl kai kurių autorės nuostatų vis dėlto norėčiau pareikšti porą diskusinių pastabų.

1.0. Ne vienoje straipsnio vietoje reiškiama mintis, kad tarp predikatyvinėmis *kaip* + DF konstrukcijomis reiškiamų gramatinių funkcijų nesą griežtų ribų. Tokį požiūrį į gramatines funkcijas kaip „laipsniškas“ kategorijas tarsi patvirtina ir empirinio tyrimo faktai, straipsnio pabaigoje autorės pateikiami minėtų hierarchijų pavidalu. Su tokia teorine nuostata dėl gramatinių kategorijų pobūdžio sunku be išlygų sutikti. Pirmiausia pastebėtina, kad mokslinio kategorizavimo ribos brežiamos vienareikšmiškai, tad ir gramatinių kategorijų (šiuokart – gramatinių funkcijų) ribos yra griežtai apibrėžtos ir nepainiotinos su empiriškai nustatomais jų raiškos faktais. Pastarieji iš dalies atspindi įvairius lingvistinio kodavimo netolygumus, bet iš dalies yra lemiami ir subjektyvių tyrėjo sprendimų. Šiuos dalykus iš eilės ir aptarkime.

1.1. Minėtus lingvistinio kodavimo netolygumus, bendrai paėmus, lemia faktas, kad ribotu kiekiu lingvistinės raiškos priemonių kalboje gali būti reiškiamas iš

esmės neribotas kiekis reikšmių, tarp jų ir gramatinių. Konkrečiai aptariamu atveju reikėtų kalbėti apie įvairiomis gramatinėmis funkcijomis galimų aprėpti kalbinių reikšmių žymėjimą ribotu kiekiu morfosintaksinių priemonių. Kalbos konvenciją atspindinčiais prototipiniais atvejais, kurie gali būti nustatomi ir empiriškai, atskiros gramatinės funkcijos reiškiamos joms būdingomis morfosintaksinėmis priemonėmis. Šiais prototipiniais atvejais ir remiamasi apibrėžiant gramatines funkcijas. Tačiau ir motyvuotas apibrėžimas yra apriorinio pobūdžio. Be griežtai skiriamų gramatinių kategorijų neįmanoma jokia lingvistinė analizė. Kalboje neretai pasitaikanti kurios nors sudėtinės struktūros alternatyvios analizės (ir alternatyvaus interpretavimo) galimybė tik patvirtina egzistuojant gramatinių kategorijų ribas. Iš lingvistinės praktikos žinome ir apie vadinamuosius „tarpinius atvejus“, kai gramatinės funkcijos reiškiamos joms nebūdingomis morfosintaksinėmis priemonėmis. Dažnai netgi tokie nestandartinės raiškos atvejai empirinių tyrimų keliu išrikiuojami prototipiškumo skalėse, sudaromos įvairios hierarchijos, bet tokiu būdu teužčiuopiami vadinamieji prototipo efektai (jų tapatinimo su loginės kategorijos struktūra kritiką žr. Lakoff 1987: 136–152), kurie su skiriamomis gramatinių kategorijų ribomis tiesiogiai nesietini.

1.2. Prototipiniai gramatinių funkcijų raiškos atvejai svarbūs ne tik dėl to, kad motyvuoja šių kategorijų apibrėžtis ir taip netiesiogiai talkina lingvistinei sudėtinės kalbinės struktūros – sakinio – analizei, bet vienu ar kitu gramatinės raiškos prototipu neabejotinai remiamasi semantiškai interpretuojant tą sakinį, t. y. priskiriant jam konkretų semantinį turinį. Kognityvinėje gramatikoje sudėtinės kalbinės struktūros interpretavimas suprantamas kaip vienoks ar kitoks jos konceptualizavimas. Konkrečiau kalbant, sakiniu perteikiamo semantinio turinio supratimas priklauso pirmiausia nuo to sakinio struktūros konceptualizavimo būdo. Kuriuo keliu suvokėjas pasuka, priklauso ir nuo išorinių (pirmiausia – konteksto), ir nuo vidinių veiksnių. Pastarieji sietini su sakinį sudarančių struktūrinių vienetų semantinio išplėtimo bei jų kombinatorikos (semantinės integracijos) galimybėmis. Būtent šie su vidine sakinio struktūra sietini veiksniai ir lemia „neadekvačią“ gramatinių funkcijų raišką, kuri, jeigu tampa konvencionalizuota, atveria kelią alternatyviam to sakinio perskaitymui. Toliau panagrinėkime kai kuriuos žymesnius netipinės gramatinių funkcijų raiškos atvejus ir pabandykime įžvelgti vidines tokios raiškos priežastis.

1.2.1. Kalbant apie laisvųjų antrinių predikatyvų ir aplinkybių funkcinį suartėjimą ar „giminystę“ dažnai minimos į vieną kurį iš sakiniu perteikiamos situacijos dalyvį orientuotos (angl. *paticipant-oriented*) aplinkybės (plg. Holvoet, Tamulionienė 2005: 121–127 su literatūra), plg:

(1) *Mergaitė linksma bėgiojo po kiemą.*
(2) *Mergaitė linksmai begiojo po kiemą.*

Lygindami šiuos pavyzdžius galime teigti, kad pirmajame iš jų į sakinio subjekto daiktavardį *mergaitė* semantiškai orientuota antrinė predikacija (laisvasis antrinis predikatyvas) yra reiškiama tipiškai – su tuo daiktavardžiu skaičiumi, gimine ir linksniu derinama būdvardžio forma *linksma*. O antrajame pavyzdyje iš esmės to paties turinio antrinė predikacija reiškiama netipiškai – prieveiksmiu, kuris dėl inherentinių morfosintaksinių savybių semantinės sąsajos su profiliuojamos situacijos dalyviu krypties (ji paprastai laikoma tokia pati kaip ir pirmajame pavyzdyje) negali rodyti. Kaip žinome, būdo prieveiksmiai prototipiškai modifikuoja patį veiksmą. Jeigu pasiduosime šio prototipo sugestijai, tai antrąjį sakinį nesunkiai konceptualizuosime taip, kad prieveiksmis jame pirmiausia (ar išimtinai) rodys tik veiksmo atlikimo būdą. Išties nesunku įsivaizduoti, kad jeigu *mergaitė* bėgiodama *yra linksma*, tai ir pats jos *bėgiojimas yra linksmas*, t. y ji *bėgioja linksmai*. Nesunku pastebėti, kad tokiam antrinės predikacijos lingvistiniam „perkodavimui“ semantinį pamatą pakloja predikuojamos savybės metoniminis perkėlimas: subjekto daiktavardžiui būdinga savybė natūraliai priskiriama (ir) jo referento atliekamam veiksmui. Toks metoniminis „daiktavardinės“ savybės perkėlimas veiksmažodžiui, regis, priklauso ir nuo paties veiksmažodžio semantikos, pavyzdžiui, su kai kuriais veiksmažodžiais vartojamas prieveiksmis *linksmai* skamba itin natūraliai, plg. *Mergaitė linksmai straksėjo ant šaligatvio*. Taigi, kai kuriuos neįprastus gramatinių funkcijų raiškos atvejus galime aiškinti ir per metonimiją, nelaikydami jų lingvistinio kodavimo (ar žymėjimo) anomalijomis. Tokia teorinė nuostata juo labiau priimtina, jeigu laikomės požiūrio, kad laisvuosius antrinius predikatyvus kaip ir aplinkybes su sakinio veiksmažodžiu sieja modifikavimo santykis. Aptarto metoniminio perkėlimo keliu antrinę sakinio predikaciją reiškiantis veiksmažodžio modifikatorius konceptualiai perorientuojamas iš vienos gramatinės funkcijos į kitą. Konceptualiųjų saitų kaitai fiksuoti natūraliai pasirenkamas ir kitas formaliosios raiškos prototipas.

1.2.2. Bene glaudžiausiai su veiksmažodžio reiškiama predikacija yra susiję vadinamieji rezultatyvai. Eidami su perfektyviniais veiksmažodžiais jie žymi veiksmą patyrusio subjekto ar objekto būseną, plg. *privažiavo pilnas kiemas*; *pripylė stiklinę skliding*ą. Deja, rezultatyvinės predikacijos raiška būdvardžiais lietuvių kalboje yra reta. Kad šiai funkcijai mūsų kalboje (priešingai nei latvių) apibendrinta atitinkamų prieveiksmių vartosena, taip pat nereikėtų stebėtis vien dėl jau minėtos glaudžios rezultatyvinės reikšmės sąsajos su dinamiškai besirutuliojančio veiksmo eiga. Kai kurie tokia reikšme reguliariau vartojami prieveiksmiai yra net įgiję gramatinę

veikslo rodiklio funkciją – jie rodo, kad jų modifikuojamo veiksmažodžio veiksmas atliekamas iki galo, plg. *nusmaugė negyvai, nusirengė plikai* ir t. t. (plg. Holvoet, Tamulionienė 2005: 125, 8 išnaša). Kadangi straipsnyje aptariamomis *kaip* + DF konstrukcijomis rezultatyvai, kaip pastebi autorė, yra nežymimi, toliau apie juos nekalbėsiu.

1.2.3. Pereikime prie straipsnyje aptariamai *kaip* + DF konstrukcijai artimesnių pavyzdžių. Kalbama konstrukcija gali būti reiškiami ne tik laisvieji ar būtinieji antriniai predikatyvai, bet ir lyginamosios funkcijos būdo aplinkybes. Interpretacijos pasirinkimą gali lemti ne tik išoriniai konteksto veiksniai, kaip matysime vėliau, bet ir sakinio vidinės sandaros dalykai, plg.:

(3) *Prie manęs jis priėjo pasitempęs kaip kadetų korpuso auklėtinis.*

(4) *Aš įtikėjau, kad jūsų rūpestis mano aistra nebus retorinis, kad jūs nuoširdžiai, kaip mokslininkas, vedamas eksperimentatoriaus smalsumo, paversite, kaip žadėjote, mane savo mediumu.* (Pavyzdys adaptuotas iš Vaičiulytė-Semėnienė 2007: 95.)

Šiuose sakiniuose greta jų veiksmažodžių modifikatorių *pasitempęs* ir *nuoširdžiai* einančios *kaip* + DF konstrukcijos veikiau bus suvokiamos kaip juos tikslinančios lyginamosios būdo aplinkybės, nei kaip veiksmo priežastį pasakantys antriniai predikatyvai. Pastaroji interpretacija įmanoma tik, jeigu suvokėjui žinoma, kad sakinių subjektai iš tiesų yra atitinkamai mokslininkas ir kadetų korpuso auklėtinis, kitaip sakant, jeigu kalbamų pavyzdžių *kaip* + DF konstrukcijoms priskiriamas faktyvumo požymis. Apie tai, kad lyginamosios funkcijos konstrukcijoms faktyvumas nebūdingas, bus kalbama toliau.

1.2.4. Dėl semantinio išplėtimo procesų ta pačia morfosintaksine forma gali būti imamos reikšti kelios gramatinės kategorijos. Pavyzdžiui, instrumentinė daiktavardžio įnagininko reikšmė metaforos keliu nesunkiai gali būti išplečiama į būdo aplinkybę arba restriktyvinės funkcijos antrinį predikatyvą. Todėl nenuostabu, kad kelios gramatinės funkcijos kalboje gali turėti tą pačią morfosintaksinę raišką, plg.:

(5) *Berniukas akmeniu išdaužė langą.*

(6) *Nelaimėlis akmeniu krito nuo stogo.*

(7) *Vaikystėje tėvas tarnavo pas ūkininkus piemeniu.*

Dėl tos pačios priežasties ta pati gramatinė funkcija gali būti reiškiama įvairiomis morfosintaksinėmis priemonėmis, plg.: *tarnavo piemeniu, kaip piemuo, už (per) piemenį,*

vietoje piemens. Tad arba iš to paties semantinio kamieno kilusios atskiros gramatinės funkcijos tebeturi tą pačią morfosintaksinę raišką, arba iš smulkesnių gramatinių reikšmių konvergencijos būdu susiformavus bendresnei gramatinei kategorijai, ši paveldi visą rinkinį raiškos priemonių. Bet kuriuo atveju tam tikras gramatinių funkcijų raiškos sinkretizmas ar įvairavimas neliudija aiškių ribų tarp jų nebuvimo, nes gramatinės kategorijos pirmiausia apibrėžiamos semantiškai. Žinoma, dėl to, kad kelios gramatinės kategorijos turi bendrą semantinį pamatą, ar dėl to, kad iš kitos gramatinės kategorijos perimti morfosintaksiniai rodikliai sąlygoja nepageidaujamas implikacijas, tam tikrų praktinio pobūdžio keblumų gramatinėje analizėje gali kilti. Tuomet gali tekti priimti sutartinį sprendimą.

1.2.4.1. Analizuojant konkrečius pavyzdžius kartais gali būti sunku nuspręsti, kuriai kategorijai – būtinųjų komplementų ar depiktyvų – priskirti antrinius predikatyvus. Mat abiem atvejais antrinės predikacijos, subkategorizuodamos vieną kurį profiliuojamo įvykio dalyvį, atlieka restriktyvinę funkciją pagrindinės predikacijos atžvilgiu, plg.:

(8) *Mėgstu Čiurlionį kaip tapytoją*. (Pavyzdys iš Holvoet, Tamulionienė 2005: 133.)
(9) *Jis atvyko į sostinę kaip pasiuntinys*. (Pavyzdys iš Ambrazas, red., 2006: 627.)

Sakinio (9) veiksmažodis *atvyko*, regis, nepriklauso daiktavardinio komplemento reikalaujantiems percepcijos ar funkcionavimo predikatams ir konstrukcija *kaip pasiuntinys* čia galėtų būti laikoma veiksmažodį modifikuojančiu laisvuoju antriniu predikatyvu – depiktyvu. Pamėginkime šio reiškiamą antrinę predikaciją išskleisti pagrindinei predikacijai laiko ir modalumo atžvilgiu subordinuotu jungties sakiniu, plg. *Jis atvyko į sostinę būdamas pasiuntinys*. Bet tokia standartinė antrinės predikacijos eksplikacija neperteikia viso (9) sakiniu pasakomo turinio. Atrodo, kad kur kas tikslesnė būtų ši: *Jis atvyko į sostinę tarnauti* (t. y. funkcionuoti!) *pasiuntiniu*. Pastaroji eksplikacija rodo, kad (9) sakinio veiksmažodį yra tikslinga interpretuoti kaip kompleksinį predikatą, kurio sudėtinę dalį sudaro implikuojamas funkcionavimo veiksmažodis. Taip analizuodami šio sakinio reiškiamą predikaciją, turime pripažinti, kad konstrukcija *kaip pasiuntinys* jame yra veiksmažodžio *atvyko* komplementas (būtinasis antrinis predikatyvas). Be to, lyginant aukščiau pateiktus sakinius, į akis krinta dar vienas jų semantinės struktūros skirtumas. Sakinyje (8) atžvilgį, kuriuo ribojama pagrindinė predikacija (reiškiama veiksmažodžiu *mėgstu*), pasakantis depiktyvas *kaip tapytoją* tipiškai nurodo tą individo subkategoriją, kuri laikoma jo

savastimi: Čiurlionis – tapytojas (dailininkas) ir Čiurlionis – kompozitorius (muzikas) yra dvi šio asmens tapatybę apibrėžiančios profesinės kategorijos. Dėl to restriktyvinį depiktyvo pobūdį įmanoma pabrėžti ir atitinkamomis leksinėmis priemonėmis, plg. *Megstu Čiurlionį,* ***bet tik*** *kaip tapytoją.* Greičiausiai dėl to, kad (9) sakinyje *kaip* konstrukcijos daiktavardžiu *pasiuntinys* individui (*jis*) priskiriama profesinė kategorija nelaikoma jo tapatybės dalimi, panašiomis leksinėmis priemonėmis restriktyvinio konstrukcijos pobūdžio čia pabrėžti negalime (bent jau neiškreipdami sakinio turinio): plg. ? *Jis į sostinę atvyko,* ***bet tik*** *kaip pasiuntinys.* Toks testas laisvųjų ir būtinųjų antrinių predikatyvų skyrimo praktikai gali praversti.

1.2.4.2. Kai restriktyvinę funkciją per vieno iš aktantų subkategorizavimą atliekanti *kaip* + DF konstrukcija priskiria tam aktantui nebūdingą kategoriją, tai gali būti sunku nuspręsti, kuriai gramatinei funkcijai – depiktyvui ar lyginamajai būdo aplinkybei – yra artimesnė konstrukcijos reiškiama antrinė predikacija, plg.:

(10) *Varnalėšų šaknis galima valgyti žalias kaip salotas. Jauni lapai irgi vartojami kaip daržovė.* (Pavyzdys adaptuotas iš Vaičiulytė-Semėnienė 2007: 95.)

Varnalėšas vartoti maistui nėra įprasta, todėl per antrinę predikaciją priskiriamos prie maistinių – salotų ar daržovių – kategorijų šio augalo dalys tokiomis iš esmes netampa. Šių sakinių kontekste kalbamos kategorijos dėl savo „netikroviškumo“ funkciškai labai priartėja prie lyginimo standarto funkciją lyginamosiose konstrukcijose atliekančių daiktavardžių, kurių reiškiamai predikacijai faktyvumas taip pat nebūdingas (plg. *Varnalėšų šaknis galima valgyti žalias kaip salotas / vietoje salotų* ir *Varnalėšų šaknis galima valgyti žalias kaip / tarsi salotas*). Nepaisant tokio pavojingo priartėjimo prie lyginamosios funkcijos aplinkybių, *kaip* + DF konstrukcijų restriktyvinis pobūdis kalbamuose sakiniuose dar gali būti atpažįstamas ir jos pagrįstai gali būti laikomos depiktyvais. Ir tai įmanoma tik aiškiai suvokiant šios gramatinės funkcijos ribas (t. y. semantinę apibrėžtį).

1.2.5. Taigi interpretuojant sakinį su netipine morfosintaksine raiška, kurią yra nulėmę įvairūs semantinio išplėtimo procesai ar kai tenka rinktis vieną iš įprastų jo konceptualizacijų, neišsiverčiama be prototipais grindžiamų, bet aiškias ribas turinčių gramatinių kategorijų. Jeigu šios kategorijos „laipsniškai“ pereitų viena į kitą, t. y. neturėtų aiškių ribų, kaip neva rodo empiriniai tyrimai, tai joks lingvistinės struktūros konceptualizavimo ar jos analizės darbas nebūtų įmanomas. Išties tokių tyrimų rezultatai terodo bendras lingvistinio kodavimo tendencijas.

1.3. Pagaliau plačiau norėtųsi pakomentuoti vieną būdingą atvejį, kai gramatinės

analizės sunkumus lemia išoriniai veiksniai, t. y. iš esmės platesnio konteksto stoka. Straipsnio pabaigoje (p. 93) autorės reiškiama mintis, esą tarp būdo aplinkybėmis, t. y. pirmojo lygmens modifikatoriais, ir laisvaisiais predikatyvais einančių *kaip* + DF konstrukcijų nėra griežtos ribos. Išties praktiškai dažnu atveju gali būti sunku atskirti šias gramatines funkcijas, ypač jeigu analizuojant pasakymus atsiribojama nuo platesnio jų konteksto. Tačiau tai jokiu būdu nepaneigia fakto, kad esama teorinio pamato šias kategorijas skirti (tą, beje, aiškiai rodo ir dvejopo toliau cituojamų sakinių perskaitymo galimybė). Teigiama, kad sintaksiniu požiūriu tiek būdo reikšmės aplinkybėmis kategorizuojamas, tiek ir antriniais (laisvaisiais) predikatyvais laikomas *kaip* + DF konstrukcijas su pagrindiniu sakinio predikatu sieja modifikavimo ryšys. Tačiau būdas, kuriuo modifikuojama pagrindinė predikacija vienu ir kitu atveju, teoriškai imant, iš esmės turi skirtis – kitaip nėra pagrindo skirti dviejų gramatinių – aplinkybių ir laisvųjų antrinių predikatyvų – funkcijų. Teoriškai (t. y. idealiu atveju) *kaip* + DF aplinkybės modifikuoja veiksmažodžio veiksmą (nusako jo būdą) betarpiškai, o analogiškos konstrukcijos antriniai (laisvieji) predikatyvai daro tai tarpiškai: predikatiniu savo daiktavardžiu subkategorizuodami vieną iš veiksmažodinio santykio dalyvių jie pasako atžvilgį, kuriuo tas dalyvis yra įtraukiamas į pagrindinę predikaciją, arba, kitais žodžiais, siaurina tos predikacijos aprėptį tam tikru atžvilgiu (modifikuoja jos profilį). Iš čia ir restriktyvinė jų funkcija, į kurią ir turime pirmiausiai atkreipti dėmesį ieškodami laisvųjų antrinių predikatyvų funkcinės motyvacijos (*raison d'être*). Galėtume, žinoma, teigti, kad ir veiksmo būdui modifikuoti pasitelkiamos *kaip* + DF konstrukcijos tą daro ne tiesiogiai kaip prieveiksmiai, bet reikšdamos lyginimą. Dar daugiau, lyginimą galėtume įžvelgti gilindamiesi ir į predikatyvinių *kaip* + DF konstrukcijų semantiką: juk bet kurios kognityvinės kategorizavimo operacijos prerekvizitą sudaro pasirinkto esinio lyginimas su tam tikru (lyginimo) standartu (Langacker 1987: 91). Nors pastaroji įžvalga ir paaiškina, kodėl skirtingoms gramatinėms funkcijoms kalboje pasirinkta ta pati konstrukcija, tačiau sinchroniškai žiūrint tik pirmuoju atveju lyginimas atvirai pasirenkamas kaip veiksmo (būdo) modifikavimo priemonė, tuo tarpu predikatyvų atveju lyginimas gali būti išskiriamas (postuluojamas) tik kognityviniu lygmeniu, kaip vieno iš aktantų (su restriktyvine pagrindinės predikacijos funkcija sietino) subkategorizavimo prerekvizitas. Kita vertus, galėtume sakyti, kad ir lyginimo keliu veiksmo būdą modifikuojančiomis *kaip* + DF konstrukcijomis (panašiai kaip ir būdo prieveiksmiais) tas veiksmas taip pat subkategorizuojamas, tačiau skirtumas yra tas, kad lyginimo standartu čia pasirenkamas ne jų daiktavardžio referentas, kaip kad aktantų subkategorizavimo atveju, bet tam referentui paprastai būdingas veiksmas.

Pastarasis faktas nurodo į kitą, bendresnio pobūdžio, lyginamųjų konstrukcijų funkcionavimo bruožą – jų implikuojamos propozicijos veiksmažodžio reiškiama predikacija nėra subordinuota pagrindinei predikacijai, tokio veiksmažodžio veiksmo trukmė nepriklauso nuo pagrindinio veiksmažodžio veiksmo trukmės, be to, implikuojamasis veiksmas nebūtinai yra vienalaikis su aktualiuoju. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad ši implikuojama propozicija neretai būna nefaktyvi, nes, kaip lyginimo standartas, paprastai formuojama generinių teiginių arba metaforų pagrindu, o šie ir šios dėl epistemines savo prigimties iš principo esti nefaktyvūs, plg. straipsnyje cituojamus (8) ir (41) pavyzdžius: *Kaip liepsna žydėjo nasturtos = Nasturtos žydėjo taip, kaip* DEGA LIEPSNA; *Čia buvome sutikti kaip garbingi svečiai – su orkestru ir dainomis = Čia buvome sutikti taip, kaip* SUTINKAMI *garbingi svečiai* (*nors tokiais nebuvome ar nesijautėme*) *– su orkestru ir dainomis*. Tuo tarpu laisvųjų antrinių predikatyvų implikuojamos („latentinės“) veiksmažodinės jungtys, regis, visada esti FAKTYVIOS. Kitaip ir būti negali, nes restriktyvinės funkcijos realizacijai pasirenkamos aktanto subkategorijos (ją žymi *kaip* konstrukcijos daiktavardis) egzistencija yra presuponuojama – ji ne mažiau reali nei paties subkategorizuojamojo aktanto egzistencija. Beje, būtent dėl faktyvumo šios konstrukcijos ir gali įgyti aplinkybinę priežasties reikšmę. Konteksto ar teksto rodikliais (pavyzdžiui, iškėlus į temą) pabrėžiant kalbamų konstrukcijų reiškiamos (antrinės) predikacijos faktyvumą išsprendžiamas ir tariamas ribos tarp minėtų kategorijų nebuvimo klausimas, plg. *Kaip garbingi svečiai, buvome sutikti su orkestru ir dainomis*, – šiame sakinyje *kaip* + DF konstrukcija gali būti suprantama tik kaip aplinkybinis priežasties predikatyvas.

1.3.1. Iš visų šių svarstymų aiškėja, kad visiems antriniams *kaip* + DF predikatyvams yra bendra atžvilgio raiška, arba restriktyvinė funkcija pagrindinės predikacijos atžvilgiu, kuri jau sakinio lygmeniu gali papildomai įgyti ir kurią nors aplinkybinę (paprastai priežasties) reikšmę (pastarąją aptariamos konstrukcijos reikšmės kaitą, kaip matysime vėliau, lydi restriktyvinės interpretacijos atveju tik presuponuojamos faktyvios propozicijos iškėlimas į sakinio profilį). Lyginamosios būdo aplinkybės, regis, pirmiausiai turėtų būti painiojamos su restriktyvinės funkcijos depiktyvais: abi šios gramatinės funkcijos realizuojamos panašiai – subkategorizavimo keliu. Ir nors šiam tikslui pasirenkamų lyginimo standartų predikacijos aprėptys, kaip matėme, iš principo skiriasi, stokojant platesnio konteksto jos gali būti nepakankamai apibrėžtos, ypač jeigu kontekstas neteikia aiškesnių nuorodų *kaip* + DF konstrukcijos „latentinės“ jungties faktyvinei interpretacijai.

2.0. Kita pastaba taip pat yra susijusi su gramatinių funkcijų ribomis. Straipsnyje atsiribojama nuo adjacentinių *kaip* + DF konstrukcijų laikant jas priedėliais, t. y.

iš esmės pažyminiais. Teigiama, kad tokiomis konstrukcijomis (plg. *Jonas, (kaip) rūpestingas sūnus, visada padeda tėvams*; p. 81, 19 išnaša) predikacija reiškiama žemesniu nei sakinio lygmeniu ir tuo pačiu pripažįstama, kad vadinamasis priedėlis su pažymimuoju žodžiu sudaro vieną daiktavardinį junginį. Neneigiant glaudaus semantinio kai kurių *kaip* + DF konstrukcijų ryšio su vienu (greta esančiu) sakinio predikato daiktavardiniu argumentu (arba kitaip – jo atžvilgiu atliekamos specifikavimo funkcijos) ir neneigiant pačios gramatinės priedėlio kategorijos, vis dėlto tenka pastebėti, kad kalbamais atvejais *kaip* + DF konstrukcijų priskyrimas argumento daiktavardinei frazei yra problemiškas. Tuomet ir tvirtinimas dėl tokių konstrukcijų „pažemintos predikacijos“ (angl. *downgraded predication*) yra problemiškas. Teiginys apie žemesniu (daiktavardinio junginio lygmeniu) reiškiamą predikaciją įtikimiau skamba vadinamosios atributinės priedėlių vartosenos atveju, plg. *Rūpestingas sūnus Jonas visada padeda tėvams*, – šiuo atveju nekyla abejonių, kad daiktavardžio *Jonas* „atributas“ *rūpestingas sūnus* su juo sudaro vieną daiktavardinį junginį. Kokie būtų rimtesni argumentai, neleidžiantys kalbamų *kaip* + DF konstrukcijų lengva ranka priskirti priedėliams? Pirmiausia jų paieškokime pačiame straipsnyje. Pirma, tiek straipsnyje cituojami lietuvių (Žukauskaitė 1961: 269; Balkevičius 1963: 182), tiek ir užsienio (Flaate 1999: 10) autoriai kai kuriems vadinamiesiems *kaip* + DF priedėliams pripažįsta restriktyvinę funkciją pagrindinės predikacijos atžvilgiu (pastarasis autorius juos netgi vadina „adjacentiniais daiktavardžio predikatyvais“ (vok. *adjazente substantivische* als-*Prädikative*)). Tuo požiūriu jie niekuo nesiskiria nuo toliau aptariamų depiktyvų (plg. *Prasidedančius mokslo metus profesorius pirmą kartą sutinka kaip Gedimino ordino kavalierius*; p. 83, 88–89). Antra, ne vienas straipsnyje cituojamas lietuvių autorius (Žukauskaitė 1961: 270; Balkevičius, loc. cit.), pripažįsta, kad dažnu atveju kalbamieji *kaip* + DF konstrukcijos „priedėliai“ priežasties (ar tikslo) ryšiais yra susiję su sakinio tariniu. Taigi, moderniais terminais tariant, tokie „priedėliai“ su sakinio veiksmažodžiu (o veikiau su pačiu sakiniu – *R. M.*) yra susiję sintaksiniu modifikavimo ryšiu. Beje, kaip pastebi minėti autoriai, priežasties (ar kiti) saitai su tariniu nebūdingi priedėliams be jungiamojo žodžio *kaip* (jeigu tai tiesa, tai substitucijos operacija įrodinėjant kalbamų *kaip* + DF konstrukcijų „priedėliškumą“ būtų nelegali). Dėl to nematyti priežasties, kodėl tokios reikšmės adjacentinės *kaip* + DF konstrukcijos negalėtų būti aptariamos kartu su kitais aplinkybiniais predikatyvais (straipsnyje cituojamas Balkevičius priedėlius su *kaip* juk taip pat laiko „tam tikromis aplinkybėmis“, plg. dar minėtą Flaate apibūdinimą). Trečia, straipsnyje cituojamoje literatūroje nurodomas „priedėlinių“ ir predikatyvinių *kaip* + DF konstrukcijų skyrimo kriterijus – vieta

sintaksinėje sekoje – regis, nėra patikimai pritaikomas (bent jau lietuvių kalboje). Tokios konstrukcijos sakinyje dažnai atsiduria betarpiškai tarp veiksnio (papildinio) ir tarinio ir nėra aišku, kuriam iš jų jos yra artimesnės, plg. *Brolienės dukte Veronę, kaip dėdiną, pavėžino namo* (p. 76). Ketvirta, straipsnyje pripažįstama, kad, panašiai kaip ir laisvųjų predikatyvų atveju, „ir daiktavardinio junginio lygmeniu tarp pažyminio (priedėlio) ir jo pažymimojo žodžio esama [latentinio – *R. M.*] kopuliatyvinio santykio“ (p. 81, 19 išnaša). Vadinasi, galima teigti, kad sakiniuose su vadinamaisiais *kaip* + DF priedėliais, panašiai kaip ir sakiniuose su laisvaisiais predikatyvais, faktiškai reiškiamos dvi vienalaikės predikacijos, kurių viena (antrinė) laiko ir modalumo atžvilgiu yra subordinuota kitai (pagrindinei), plg. *Jonas, kaip rūpestingas sūnus, visada padeda tėvams → Jonas, būdamas rūpestingas sūnus, visada padeda tėvams → Kadangi Jonas yra rūpestingas sūnus, jis visada padeda tėvams.* Taigi kalbamas „priedėlines“ *kaip* + DF konstrukcijas, kaip ir kitus aplinkybinius predikatyvus (ypač priežastinius), lengvai galima išskleisti į aplinkybinius šalutinius sakinius, kurių subjektas yra koreferentiškas vienam iš pagrindinio sakinio predikato daiktavardinių argumentų. Tą, regis, sunku padaryti su predikacijos atžvilgį reiškiančiais (restriktyviniais) laisvaisiais predikatyvais (plg. *Labai mėgstu Čiurlionį kaip tapytoją* (≈ *Čiurlionį, kaip tapytoją, labai mėgstu*), bet ?*Labai mėgstu Čiurlionį. Jis yra (buvo) tapytojas*), nes jų „latentinė“ esyvinė jungtis tik presuponuojama, bet į sakinio profilį (predikaciją siaurąja prasme) neįeina (plg. Holvoet, Tamulionienė 2005: 134). Beje, šis faktas aiškiai parodo, kad aplinkybiniai antriniai predikatyvai modifikuoja veikiau visą sakinį, o ne jo veiksmažodį. Ir pagaliau, penkta, bent jau priežastinės funkcijos adjacentinių *kaip* + DF konstrukcijų priskirti argumento daiktavardinei frazei neleidžia ir empirinis faktas, straipsnyje paremtas cituojama Hentschelio (2006: 172) sudaryta hierarchija KOMPLEMENTAS < DEPIKTYVAS < APLINKYBINIS LAIKO PREDIKATYVAS < APLINKYBINIS SĄLYGOS PREDIKATYVAS < APLINKYBINIS PRIEŽASTIES PREDIKATYVAS, kad į pagrindinę predikaciją, arba straipsnyje vartojamu terminu – į veiksmažodinę frazę, menkiausiai iš visų antrinių predikatyvų yra įtraukti būtent aplinkybiniai priežasties predikatyvai. Žinia, kad vienas antrinės predikacijos įtraukimo į pagrindinę kelių eina per pagrindinio predikato argumento specifikavimą (jo daiktavardžio referento subkategorizavimą). Regis, priežasties predikatyvus su vienu kuriuo predikato daiktavardiniu argumentu tesieja minėtas jų implikuojamų propozicijų subjekto koreferentiškumas su tuo argumentu – specifikavimo santykį čia įžvelgti sunkiau, aplinkybinės reikšmės jis nustumtas į antrą planą. Taigi, tokios aplinkybinės funkcijos *kaip* + DF konstrukciją, nepaisant jos adjacentinės padėties, sunku laikyti argumento daiktavardinės frazės dalimi.

2.1. Papildomų argumentų, kodėl greta daiktavardžio einančių *kaip* + DF konstrukcijų neišeina laikyti priedėliais, galime įgyti tik ištyrę šios gramatinės kategorijos atstovų (adjacentinių daiktavardinių frazių) reiškiamos predikacijos ribas, jų pavartojimo sakinyje funkcinę motyvaciją ir galimus sintaksinius ryšius su tarinio veiksmažodžiu. Lietuvių kalbotyroje priedėlis paprastai laikomas daiktavardiniu pažyminiu, kuriam būdinga savita funkcija – jis pasako papildomą, antraeilį daikto pavadinimą, pasakytą pažymimuoju žodžiu (Labutis 2002: 329). Pastebima, kad priedėliais dažniausiai apibūdinami asmenys (Ambrazas, red., 2006: 257), tad jų pažymimasis žodis paprastai esti tikrinis daiktavardis. Priedėlį laikant pažyminiu tuo pačiu pripažįstama, kad su pažymimuoju žodžiu jis siejamas prijungiamuoju ryšiu (Morkūnas, par., 1999: 500) ir sudaro su juo vieną junginį. Kadangi lietuvių kalbotyroje yra įsitvirtinusi nuomonė, kad derinimas yra sintaksinių ryšių raiškos būdas[2], tai nestebina, jog kai kurie kalbininkai priedėliui priskiria dvigubus sintaksinius santykius: esą priedėlio daiktavardį su pažymimuoju žodžiu (subjekto ar objekto daiktavardžiu) sieja derinimo, o su tarinio veiksmažodžiu – valdymo ryšiai (plg. Sirtautas, Grenda 1988: 55). Priedėlio derinimo su pažymimuoju žodžiu nepripažįsta Balkevičius (1963: 176; 1998: 37–38). Jo manymu, abiejų daiktavardžių linksnio sutapimą lemiąs tas pats sintaksinis jų ryšys su tarinio veiksmažodžiu – abu yra šio valdomi. Pastaruoju metu lietuvių autorių priedėlis dar įvardijamas kaip apozicija. *Lietuvių kalbos enciklopedijoje* (Morkūnas, par., 1999: 500) šis terminas, regis, pateikiamas tik kaip tarptautinis priedėlio atitikmuo, nelaikant jo ypatingo sintaksinio ryšio pavadinimu. Minėto Balkevičiaus apozicijos sąvoka suprantama pernelyg plačiai, kaip „antras to paties denotato antecedentas, rodantis, kas yra jo pažymimasis“ (1998: 37). Aptardamas iš esmės tik predikatines (jungties) apozicijų konstrukcijas[3], pažymimąjį žodį su priedėliu jis telaiko atskiru tokių konstrukcijų raiškos atveju (ibid., 38). Panašus požiūris į apozicinį dviejų daiktavardžių junginį kaip į redukuotą santykinį jungties sakinį (postuluojamą tik giluminėje struktūroje) aštuntajame dešimtmetyje, kaip matysime toliau, buvo palaikomas kai kurių generatyvinės gramatikos atstovų. Toks generatyvinis požiūris, regis, nesvetimas ir Sirtautui ir Grendai (1988: 101), teigiantiems, kad „priedėlis greičiausiai yra

[2] Derinimą laikyti sintaksinės priklausomybės raiškos būdu atsisako tik *Lietuvių kalbos gramatikos darbų* autoriai (plg. Holvoet, Judžentis 2003: 17).

[3] Pasak Balkevičiaus (1998: 102), „APK [apozicijų predikatines konstrukcijas – *R. M.*] sudaro bazinis veiksmažodis ir du tarpusavyje koreliuoti antecedentai, kurie, įvardydami tą patį denotatą, vienas kitam yra apozicija“.

sudurtinio daiktavardinio tarinio predikacijos praradimo, „pažemėjimo“ rangais rezultatas“. Kadangi Balkevičius priedėlio ir jo pažymimojo žodžio formų sutapimo nelaiko derinimu (jį siūlo vadinti koreliacija, kaip ir Labutis (1994 II: 91; 2002: 328), arba parinkimu), bet derinimą tebelaiko sintaksinio subordinacijos ryšio raiška, tai jam, nerandant kito pamato sintaksiniam ryšiui tarp tokių daiktavardžių nustatyti, tenka konstatuoti, kad „apozicijų samplaika“ žodžių junginio nesudaro (Balkevičius 1998: 37–38). Žinoma, taip suprantant daiktavardžių apoziciją, nėra prasmės kalbėti apie pagrindinį jos dėmenį, nors dažnu atveju jis nesunkiai gali būti nustatomas ir intuityviai. Pagal sintaksinį atstovavimą nustatomas pagrindinis apozicijos dėmuo leidžia kalbėti apie daiktavardinio junginio endocentriškumą[4], o ši savybe būdinga ir modifikaciniam (tradiciškai – atributiniam) junginiui. Tad bent kai kuriuos daiktavardines apozicijos dėmenis subordinacijos santykis vis dėlto sieja, ir dėl to jie priskirtini tam pačiam žodžių junginiui.

2.1.1. Lietuviškoje literatūroje apie priedėlius nemažai dėmesio skiriama jų semantiniams tipams aprašyti (plg. Sirtautas, Grenda 1988: 102–103; Labutis 2002: 331–333), taip pat aptariama jų sandara (neišplėstiniai *vs.* išplėstiniai), vieta sakinyje (prieš ar po pažymimojo žodžio, sakinio gale), skyryba, vienu kitu žodžiu užsimenama apie priedėlių funkcijas sakinyje (pažymimuoju žodžiu pasakomos informacijos papildymas ar patikslinimas), aptariami kai kurie problemiškesni priedėlių ir jų pažymimųjų žodžių skyrimo atvejai. Apozicijos, kaip ji suprantama Vakaruose, sąvoka remiantis priedėliai lietuvių kalbotyroje (bent jau sprendžiant iš pagrindinių lietuvių kalbos gramatikos aprašų) nenagrinėti. Nėra aptarti apozicijos, kaip ypatingo sintaksinio ryšio, sampratai svarbūs jos dėmenų referencijos pobūdis ir tos referencijos skirtumai. Ką reiškia lingvistinėje literatūroje dažnai nurodomas daiktavardžio ir jo priedėlio koreferentiškumas? Kaip apozicijos pobūdį keičia jos demenų specifinės *vs.* nespecifinės referencijos santykis, kiek šie dalykai siejasi su daiktavardinės frazės apibrėžtumu *vs.* neapibrėžtumu? Kiek daiktavardinės frazės referencijos pobūdis priklauso nuo sakinio predikato tipo? Kaip vieno iš apozityvų – priedėlio – sintaksiniai ryšiai su kitomis sakinio dalimis priklauso nuo jo pavartojimo funkcinės motyvacijos? Nekeliant šių klausimų ir nemėginant į juos atsakyti, priedėlio, kaip gramatinės kategorijos, aprašas tegali būti paviršutiniškas ir prieštaringas. Todėl nestebina, jog kaip daiktavardžių su priedėliais junginiai aptariami iš esmės tą patį designatą įvardijantys sudėtinių sąvokų pavadinimai *gydytojas rezidentas, mokytojas praktikantas, inžinierius kelininkas, kunigas profesorius,*

[4] Apie šį Bloomfieldo terminą trumpai žr. Matthews (1997: 114).

beržas svyruoklis ir pan. (plg. Labutis 2002: 331–332), arba daiktavardžių samplaikos *tėvas motina* ‚tėvai', *vyrai moterys* ‚žmonės', *rankos kojos* ‚galūnės' ir pan. (plg. Ambrazas, red., 2006: 557), kurie veikiau priskirtini žodžių darybos sferai. Tradiciškai Vakarų lingvistikoje skiriami glaudžiosios ir laisvosios apozicijos atvejai lietuvių autorių neaptariami. Paprastai laisvajai apozicijai priskiriamas semantiniu bei intonaciniu savarankiškumu pasižymintis priedėlis lietuvių kalbininkus iki šiol tedomino skyrybos požiūriu. Teigiant, kad „priedelis ir jo pažymimasis žodis abu yra daiktavardžiai, žymintys tą patį realios tikrovės daiktą ar reiškinį" (Balkevičius 1963: 177), apytikriai užčiuopiamas minėtasis esminis apozicijos požymis – jos dėmenų koreferentiškumas, bet neskiriant dėmesio tų dėmenų referencijos specifikai daroma pernelyg plati išvada dėl jų sintaksinio lygiavertiškumo, esą priedėlis, lygiai kaip ir jo pažymimasis žodis, galįs sakinyje atstoti visą daiktavardinį junginį (plg. Balkevičius 1963: 176; Morkūnas, par., 1999: 500). Tuo tarpu toks teiginys, kaip vėliau matysime, be išlygų galioja tik tais laisvosios apozicijos atvejais, kai abu jos dėmenys turi specifinę referenciją. Visuose lietuvių kalbos gramatikos aprašuose po daiktavardžio einančios *kaip* + DF konstrukcijos laikomos priedėliais. Nors ne vieno lietuvių autoriaus (be minėtų Žukauskaitės ir Balkevičiaus, dar plg. Sirtautas, Grenda 1988: 104) seniai yra pastebėtas tokių „priedėlių" funkcinis artimumas aplinkybėms, tačiau nesiryžta jų apibūdinti antrinės predikacijos terminais. Tuo tarpu, kaip vėliau matysime, kiek išsamesne priedėlių sintaksės analize rodo, kad laisvaisiais antriniais predikatyvais pagrįstai galėtų būti laikomi ir kai kurie „tikrieji" (t. y. be *kaip*) priedėliai. To, kas pasakyta, pakanka išvadai, kad lietuvių kalbotyroje įsitvirtinusi priedėlio samprata nėra adekvati šių pastabų analizes uždaviniams: nėra pakankamai apibrėžti nei šios gramatinės kategorijos atstovų sintaksinis rangas, nei jų reiškiamos predikacijos orientacija bei aprėptis. Todėl toliau tai, kas tradiciškai vadinama pažymimuoju priedelio ir daiktavardžio junginiu, meginsiu pateikti ir analizuoti kaip daiktavardinę apoziciją, remdamasis vakarietiška šio termino samprata. Kur reikia vartosiu ir tradicinį priedėlio terminą.

2.2. Daiktavardinę apoziciją, kaip sintaksinę kategoriją, apibrėžiantis išorinis požymis – jos dėmenų koreferentiškumas. Kitaip tariant, abu apozicijos daiktavardžiai (tiksliau – daiktavardinės frazės) žymi tą patį esinį, nors dažnai jį nurodydami skirtingais būdais (skiriasi referencijos pobūdis) (plg. Taylor 2002: 235). Tradiciškai apozicija skiriama į glaudžiąją (arba restriktyvinę) ir laisvąją (arba nerestriktyvinę) (plg. Burton-Roberts 1975: 391). Glaudžiosios apozicijos dėmenys sudaro intonacinį vienetą (plg. *poetas Maironis*, *kaimynas batsiuvys*), o laisvosios apozicijos dėmenys pasižymi intonaciniu, o dažnai ir semantiniu savarankiškumu (plg. *Valdas Adamkus,*

Lietuvos Respublikos Prezidentas; *Lietuvos Respublikos himno autorius, Vincas Kudirka*; *Putinas, poetas*) (plg. Van Langendonck 2007: 126).

2.2.1. Prototipinę glaudžiąją apoziciją sudaro tikrinis daiktavardis ir jį subkategorizuojantis bendrinis daiktavardis, kuris paprastai eina prieš tą tikrinį daiktavardį, plg.:

(11) *Kalbininkas Kazimieras Būga gimė 1879 metais.*

Kad daiktavardinė apozicija šiame pavyzdyje sudaro vieną intonacinį vienetą, rodo pabrėžtinai (su loginiu kirčiu) ištariamas antrasis jos sandas, plg. *Kalbininkas* ***Kazimieras Būga*** *gimė 1879 metais.* Referencijos atžvilgiu šios apozicijos dėmenys yra aiškiai nelygiaverčiai. Kaip žinome, tik tikrinis vardas yra inherentiškai apibrėžta, tad ir specifinės referencijos, daiktavardinė frazė. Todėl jis be nuostolio gali atstoti visą apozicinį junginį, plg. *Kazimieras Būga gimė 1879 metais.* Tuo tarpu bendrinio daiktavardžio apibrėžtumas ir referencijos pobūdis šioje apozicijoje nėra toksai aiškus. Jis (priešingai nei kartais teigiama) visą apozicinį junginį gali pakeisti tik ypatingomis konteksto aplinkybėmis, kai yra aišku, apie kurį kalbininką kalbama. Taigi mažų mažiausiai jo referencija nėra specifinė. Lingvistinėje literatūroje apie tokių bendrinių apozityvų apibrėžtumą kalbama remiantis artikelinėmis kalbomis, kuriose jie dažnai vartojami su žymimuoju artikeliu, plg. angl. *the singer Robeson, the lawyer Wright*, bet taip pat ir *singer Robeson, lawyer Wright.* Tačiau žymimojo artikelio vartojimas artikelinėje kalboje ne visada yra susijęs su jo determinuojamos daiktavardinės frazės referento unikalios identifikacijos presupozicija, plg. *the core of an apple = an apple core.* Vienas iš glaudžiosios apozicijos dėmenų (prototipiniu atveju – bendrinis daiktavardis) visada nurodo kito dėmens (tikrinio daiktavardžio) referento kategoriją (profesinės, socialinės ar kitos priklausomybės klasę), t. y. jį subkategorizuoja. Galėtume teigti, kad jo referentas yra instancijuojamas ne tikrovėje, o tipologinėje erdvėje[5]. Tad tradicinį priedėlį atitinkantis glaudžiosios apozicijos daiktavardis neturi specifinės referencijos, bet tam tikra prasme yra apibrėžtas. Tokį jo apibrėžtumą galime vadinti TIPOLOGINIU. Žymimojo artikelio teikiamos apibrėžtumo deskripcijos turinį aukščiau pateiktuose anglų kalbos pavyzdžiuose ir sudaro tikrinio daiktavardžio referento kategorinės priklausomybes presupozicija.

[5] Pirmasis skirtumą tarp vadinamojo atributinio ir referentinio apibrėžtumo deskripcijos vartojimo pastebėjo Donnellanas (1966). Lingvistinėje literatūroje plačiai diskutuotas jo pavyzdys *Smith's murderer is insane*: šio sakinio dvejopa interpretacija kaip tik ir remiasi galimybe jo subjekto daiktavardinės frazes referentą interpretuoti kaip (Smitho žudiko) tipą arba kaip to tipo instanciaciją (konkretų asmenį).

2.2.2. Kad dėmenų specifinės *vs.* nespecifinės referencijos dispozicija yra glaudžiąją apoziciją charakterizuojantis ribojimas, rodo ir faktas, jog tokia apozicija netoleruoja dviejų apibrėžtų specifinės referencijos daiktavardinių frazių, plg.:

(12) *Adomo Mickevičiaus, žymiausiojo lenkų romantizmo dainiaus, kūryba stipriai veikė ir lietuvių devynioliktojo amžiaus poetus.*
(13) ?*Žymiausiojo lenkų romantizmo dainiaus Adomo Mickevičiaus kūryba stipriai veikė ir lietuvių devynioliktojo amžiaus poetus.*

Šių pavyzdžių daiktavardinės frazės *žymiausiasis lenkų romantizmo dainius* referento unikalumas implikuojamas iš mūsų žinių apie devynioliktojo amžiaus literatūrą ir formaliai žymimas aukščiausiojo laipsnio apibrėžiamąja (tradiciškai – įvardžiuotine) būdvardžio forma[6]. Matome, kad ši apibrėžta daiktavardinė frazė kartu su koreferentišku tikriniu vardu gali eiti tik kaip laisvosios apozicijos dėmuo. Glaudžiosios apozicijos priedėlinio daiktavardžio referencija gali būti siaurinama net radikaliai, pavyzdžiui, modifikuojant jį savybiniu įvardžiu, tačiau kol to daiktavardžio referentas nėra unikaliai identifikuojamas (specifinis), tol kalbama apozicija įmanoma, plg.:

(14) *Atskubėjo klėtin ir mano mokytojas Strazdas su persigandusiu Papieviu.* (pavyzdys iš Labutis 2002: 328–329).

Nors savybiniai įvardžiai dažnai vadinami apibrėžtos daiktavardinės frazės determinantais, bet lietuvių kalboje su apibrežtumo deskripcija jie gali būti siejami tik esant palankioms konteksto ar episteminėmis aplinkybėmis, kai daiktavardinės frazės referento unikalumas suvokiamas be išlygų (plg. Holvoet, Tamulioniene 2006: 24). Pavyzdžiui, nėra garantijų, kad ekvatyvinio sakinio *Strazdas yra mano mokytojas* predikatinės daiktavardinės frazės referentas yra unikaliai identifikuojamas individas, t. y. vienintelis mano mokytojas, nes aš galiu turėti ir daugiau mokytojų. Todėl referencijos atžvilgiu principinio skirtumo tarp šio ekvatyvinio sakinio ir askriptyvinio jo atitikmens *Strazdas yra mokytojas*, kuris dažnai pabrežiamas (plg. Holvoet, Čižik-Prokaševa 2005: 79), regis, nėra. Kita vertus, sakinyje *Mano mokytojas yra Strazdas* subjekto pozicijoje atsidūrusios to pačios daiktavardinės frazės referentas visada bus suvokiamas kaip vienintelis mane mokantis individas.

[6] Apie aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžių morfemų reikšmes indėlį formuojant modifikuotos daiktavardinės frazes apibrėžtumą žr. Mikulskas (2006: 48–49).

Kai savybinio įvardžio modifikuojamos daiktavardinės frazės unikali referencija implikuojama iš atitinkamo idealizuoto kognityvinio modelio (ICM), tuomet toks posesyvinis junginys negali eiti glaudžioje apozicijoje su tikriniu daiktavardžiu, plg.:

(15) *Mano vyras mėgsta bulvinius blynus.*
(16) *(Mano) Antanas mėgsta bulvinius blynus.*
(17) *?Mano vyras Antanas mėgsta bulvinius blynus.*

Sakinys (17) skamba keistai, nes mums įprastas ŠEIMOS, kur moteris teturi vieną vyrą, ICM remia specifinę frazės *mano vyras* referenciją.

2.2.3. Kadangi glaudžiosios apozicijos priedėlinio daiktavardžio apibrėžtumas nėra vieno lygmens su jo partnerio apibrėžtumu, tai tokio daiktavardinio junginio asimetrija yra akivaizdi ir gramatiškai reikšminga. Ši asimetrija skatina pabandyti kalbamus apozicinius junginius aprašant neišskirti jų iš kitų modifikavimo ir komplementavimo ryšiais grindžiamų daiktavardinių junginių. Transformacinės generatyvinės gramatikos atstovų (plg. Burton-Roberts 1975: 397–405) mėginta glaudžiąsias apozicijas aprašyti kaip modifikavimo atvejus, priedėlio, kaip modifikatoriaus, statusą grindžiant jo derivacija iš presuponuojamo restriktyvinio santykinio sakinio (plg. *Kalbininkas Kazimieras Būga gimė 1879 metais < Kazimieras Būga, kuris buvo kalbininkas, gime 1879 metais*). Kad glaudžiosios apozicijos atvejai pagrįstai gali būti laikomi modifikaciniais junginiais, rodo ir akivaizdus jų endocentriškumas – vienas, paprastai specifinės referencijos apozicinio junginio daiktavardis sintaksiškai gali atstovauti visam junginiui. Pavyzdžiui, nagrinėjamame pavyzdyje toksai yra apozicijos *kalbininkas Kazimieras Būga* tikrinis vardas – jis vienareikšmiškai ir yra pagrindinis daiktavardinio junginio dėmuo (angl. *head*). O pirmasis apozityvas (*kalbininkas*), kaip jau buvo minėta, sakinyje gali atstoti visą junginį tik ypatingomis konteksto aplinkybemis, kai anaforos saitais jis susiejamas su Kazimiero Būgos asmeniu, t. y. kai aišku, apie kurį kalbininką kalbama. Glaudžiosios apozicijos endocentrinis pobūdis leidžia dar aiškiau matyti jos dėmenų santykio vadinamąją S / P (savarankiškas / priklausomas) asimetriją, kuri būdinga ir modifikavimo ryšiu siejamiems junginiams. Sudėtinių struktūrų sudarymą grindžianti S/ P asimetrija čia pirmiausia suprastina kaip dėmenų santykinis konceptualusis savarankiškumas ar priklausomumas. Modifikavimo atveju vieną iš tam tikrą santykį profiliuojančio (tad konceptualiai priklausomo) dėmens substruktūrų semantiškai patikslina (elaboruoja) kitas, konceptualiai savarankiškas (ir paprastai semantiškai turiningesnis) dėmuo. Abu kalbamos apozicijos dėmenys – daiktavardžiai – paprastai žymi daiktą, ne

santykį (išskyrus giminystės ar tam tikrų socialinių vaidmenų pavadinimus bei kai kuriuos kitus atvejus), tačiau jų reiškiamos kategorijos esti ne vieno lygmens ir pagal abstraktumą, ir pagal kognityvinį iškilumą (apie trijų lygmenų kognityvines kategorijas žr. Ungerer, Schmid 1996: 60–113). Prototipinės glaudžiosios apozicijos atveju tikrinis vardas (*Kazimieras Būga*) be nuorodos į konkretų individą savo forma kartu pasako ir to individo bazinę (viduriniojo lygmens) kategoriją (ŽMOGUS, VYRAS). Pagrįstai galime manyti, kad kitas apozicijos narys (priedėlis), nurodydamas žemesnę nei bazinę individo kategoriją (pavyzdžiui, jo profesiją) semantiškai ją patikslina, panašiai kaip ir daiktavardis *pyragas* patikslina tik schemiškai būdvardžio *skanus* implikuojamą kategoriją MAISTAS prototipiniame modifikaciniame junginyje *skanus pyragas*. Šiuo (ribotu) aspektu tikrinis vardas yra konceptualiai priklausomas nuo jį semantiškai patikslinančio (papildančio) bendrinio daiktavardžio. Bet jeigu pirmiausia paisysime pagrindinės, deiktinės, tikrinio vardo funkcijos, t. y. jo nuorodos į konkretų individą, tai konceptualiai priklausomu demeniu, reikalingu jo žymimo esinio referenciją patikslinančio (faktiškai – apibrėžiančio) papildymo, galime laikyti to individo subkategoriją (KALBININKAS) pasakantį priedėlį. Be tokio papildymo, kaip mateme, vienas priedėlio daiktavardis aktualiojoje diskurso erdvėje negali funkcionuoti. Komplementinį inherentiškai apibrėžto daiktavardinės apozicijos dėmens pobūdį gerai parodo tokie pavyzdžiai, kaip:

(18) *Faktas, kad žemė yra plokščia, visiems yra akivaizdus.*
(19) *Mintis, kad jis galėjo tai padaryti, yra nepakeliama.*

Čia daiktavardžiai *faktas* ir *mintis* dėl pernelyg bendros (kategorinės) savo reikšmės patys vieni, be savo papildymų (*kad žeme yra plokščia* ir *kad jis galėjo tai padaryti*), sakinių subjektais negalėtų eiti, plg.:

(20) ?*Faktas visiems yra akivaizdus.*
(21) ?*Mintis yra nepakeliama.*

Šie apoziciniai komplementai yra specifinės referencijos: jie, kaip ištisų (finitinių) sakinių nominalizacjos, iš jų yra paveldėję savo apibrėžtumą (unikalios situacijos presupoziciją) ir dėl to laikytini pilnavertėmis daiktavardinėmis frazėmis (Langacker 1991: 34–35; 148–149). Struktūriniu atžvilgiu apozicija, kurios vieną dėmenį sudaro propozicinės kilmės nominalizacija, palyginama su prototipiniu glaudžiosios apozicijos, kurios vieną dėmenį sudaro tikrinis daiktavardis, atveju (Heyvaert 2003: 213–221). Struktūrinės glaudžiosios apozicijos savybes pastaruoju metu netgi laikomos tikrinio daiktavardžio apibrėžties kriterijumi (Van Langendonck 2007: 125–

143). Taigi apibūdindami glaudžiosios apozicijos dėmenų sintaksinius ryšius galime išsiversti įprastinėmis komplementavimo ir modifikavimo sąvokomis. Koreferentiško dėmens kategorinės priklausomybės presupoziciją reiškiantis tokios apozicijos priedėlis pats reikalingas jo referentą apibrėžiančio komplemento – specifinės referencijos daiktavardžio[7]. Pastarasis pagal sintaksinį atstovavimą laikytinas pagrindiniu apozicinio junginio dėmeniu, o priedėlis – jo modifikatoriumi[8].

2.2.4. Aptardamas glaudžiosios apozicijos dėmenų referencijos asimetrinį pobūdį ir tos asimetrijos nulemtus jų tarpusavio sintaksinius ryšius, rėmiausi prototipiniu modeliu, kai prieš tikrinį apozicijos daiktavardį eina jį subkategorizuojantis bendrinis daiktavardis. Tokių įprastų apozicijų vartojimo diskurse funkcinė motyvacija paprastai nėra labai ryški, ir jas pagrįstai galėtume vadinti nežymėtaisiais glaudžiosios apozicijos atvejais. Išties galima būtų manyti, kad tikrinis vardas dažnu atveju pats vienas gali užtikrinti savo referento unikalų identifikavimą diskurse ir todėl nereikalingas tolesnio referencijos tikslinimo. Tai, kad prototipinių glaudžiųjų apozicijų bendriniai dėmenys specialaus komunikacinio krūvio neturi, ikoniškai atliepia faktas, kad junginyje jie neturi ir loginio kirčio – pabrežiamąja intonacija paprastai ištariamas tik tikrinis demuo, plg.:

(22) *Dabar kalbės poetas* ***Aidas Marčėnas****.*

[7] Naudodami įprastus kognityvinės gramatikos teorinius konstruktus, subkategorizuojantį glaudžiosios apozicijos priedėlį galime apibrėžti ir griežčiau, kaip santykines prigimties apozityvą, kuriam būdinga tam tikra valentinė struktūra. Jo profiliuojamo santykio riboženklį sudaro tipologinėje kategorijų erdvėje instancijuotas referentas, o trajektorių – tik abstrakčiai suvokiamas koreferentiškas daiktavardis, kuriam yra nustatytas vienintelis – specifinės referencijos – semantinis ribojimas. Pastarąją priedėlio substruktūrą semantiškai ir patikslina (elaboruoja) jo apozicijos partneris – unikaliai identifikuojamą referentą žymintis daiktavardis.

[8] Remiantis daugiausia kalbų, kuriose daiktavardines frazės modifikavimas įmanomas tik per apoziciją, pavyzdžiais, tipologinėje literatūroje randame bandymų vieną iš apozityvų apibūdinti kaip sintaksiškai neintegruotą modifikatorių. Esą toksai „apozicinis modifikatorius“ daiktavardiniame junginyje atlieka tas pačias semantines funkcijas kaip ir integruotasis jo atitikmuo (plg. Rijkhoff 2002: 22–23) Tačiau lietuvių kalboje taip apibūdinti galėtume nebent laisvosios apozicijos dėmenį. Glaudžioji apozicija, kaip matėme, leidžia tarp jos dėmenų įžvelgti vienokį ar kitokį konceptualiosios priklausomybės ryšį, kuris pagrindžia ir sintaksinę jų priklausomybę (t. y. viena vertus, modifikavimo, kita vertus, komplementavimo santykį). Tad jeigu sintaksinį ryšį apibrėžiame priklausomybės terminais, „sintaksiškai neintegruotas modifikatorius“ yra *contradictio in adjecto*.

Pagrįstai galėtume manyti, kad tokių kaip (22) pavyzdyje apozicijų priedeliai esminio vaidmens nustatant tikrinio vardo referentą nevaidina: tarsi pastovūs epitetai, nurodantys komunikacijos akto dalyviams įprastą vardo turėtojo subkategoriją, referento identifikavimą jie padaro beveik automatišką. Tačiau kai kuriais atvejais tokio priedėlio vaidmuo nurodant tikrinio vardo referento kategorinę priklausomybę gali būti reikšmingesnis, ypač rašto kalboje. Mat to paties tikrinio vardo turėtojų gali būti ir daugiau, dėl to platesniam adresatų (skaitytojų) ratui gali būti neaišku, kuris asmuo turimas omenyje, kai kalboje (tekste) minimas jo vardas, plg.:

(23) *Pravažiavome matematiko Kubiliaus tėviškę.* (Pavyzdys iš Labutis 2002: 329.)

Lietuvoje yra daug Kubiliaus pavardės turėtojų, ir atitinkamu priedėliu nepatikslinus referento profesijos, adresatui (skaitytojui) gali būti neaišku, apie kurį Kubilių – matematiką, literatą, politiką ar kt. čia kalbama (rašoma).

2.2.5. Glaudžiosios apozicijos priedėlių vartojimas kalboje gali būti siejamas su kitais nei referento identifikavimas komunikacijos tikslais. Tokių priedėlių sakinyje atliekama funkcija gali būti artima restriktyvinei *kaip* + DF depiktyvų funkcijai, kai per šių reiškiamą antrinę predikaciją pagrindinė sakinio predikacija siaurinama norima linkme, plg.:

(24) *Daugumai lietuvių Maironis, kaip kunigas, yra menkiau pažįstamas negu Maironis, kaip poetas.*
(25) *Daugumai lietuvių kunigas Maironis yra menkiau pažįstamas negu poetas Maironis.*
(26) *Daugumai lietuvių Maironis kunigas yra menkiau pažįstamas negu Maironis poetas.*

Akivaizdu, kad (25) ir (26) sakinių glaudžiosios apozicijos priedėlių paskirtis ne palengvinti vardo *Maironis* referento identifikavimą – jis ir taip visiems žinomas. Priedėliais *kunigas* ir *poetas* vardo *Maironis* designatas (t. y. asmuo kaip tam tikras kultūrinis fenomenas) siaurinamas ir formuojamas pagal komunikacijos tikslus: jais, kaip ir atitinkamais depiktyvais (24) sakinyje, reiškiami atžvilgiai, kuriais galioja pagrindinė sakinio veiksmažodžiu (*yra pažįstamas*) reiškiama predikacija. Priedėlių funkcinę motyvaciją ir papildomą komunikacinį krūvį šiuose pavyzdžiuose padeda atpažinti ir atvirkščias nei įprasta intonacinis apozicijos dėmenų kontūras, plg.: **poetas** Maironis, Maironis **poetas**. Tokius glaudžiosios apozicijos atvejus pagrįstai

galime vadinti žymėtaisiais (žymėtumo efektas paskutiniame pavyzdyje dar ryškesnis dėl postpozicinės priedėlio padėties).

2.2.6. Rečiau glaudžiąją apoziciją sudaro du bendriniai daiktavardžiai. Dažnai literatūroje pastebima, esą ne visada aišku, kuris tokios apozicijos dėmuo yra pagrindinis (pažymimasis), o kuris jį modifikuojantis (pažymintis). Bendrai imant tokiems netipiniams glaudžiosios apozicijos atvejams galioja tas pats specifinės *vs.* nespecifinės referencijos dėmenų dispozicijos reikalavimas. Unikaliai identifikuojamo referento designantas sakinyje atstovauja visam apoziciniam junginiui ir tampa pagrindiniu jo dėmeniu. Neretai kaip formalus pagrindinio dėmens skiriamasis bruožas nurodoma pirmoji jo vieta apozicijoje, kuri intuityviai leidžia spręsti, apie ką iš tiesų sakinyje kalbama, plg. *mano kaimynas gydytojas*, angl. *my neighbour the doctor*. Išties specifinę referenciją tokiuose junginiuose paprastai (t. y. nežymėtaisiais atvejais) turi pirmoji daiktavardinė frazė – ji ir yra pagrindinis apozicijos dėmuo, o antrosios frazės apibrėžtumas (nors angliškame pavyzdyje ir žymimas eksplicitiškai – artikeliu) tėra tipologinis. Kitaip tariant, glaudžiosios apozicijos sudarymo logika pateiktame pavyzdyje remiasi įprasta presupozicija, kurią perteikia askriptyvinis sakinys *Mano kaimynas yra gydytojas*, o ne ekvatyvinis sakinys *Tas gydytojas yra mano kaimynas*. Kai prieš akis turime visą sakinį, juo lengviau pasakyti, kurio apozicijos dėmens designatas yra propozicijos taikinys, plg.:

(27) *Už dukters galvos ir tėvas žemaitis darėsi aukštaičiui neaiškus.* (Pavyzdys iš Labutis 2002: 331.)

Juk aišku, kad šio sakinio teiginys yra apie tėvą, bet ne apie žemaitį!

2.2.7. Dviejų bendrinių daiktavardžių glaudžiosios apozicijos funkcinė motyvacija taip pat gali būti siejama ne tik su referento identifikavimo palengvinimu, bet ir su papildomos predikacijos raiška pagrindinės sakinio predikacijos atžvilgiu, plg.:

(28) *Mano kaimynas gydytojas dažnai nenakvoja namie.*

Šiame pavyzdyje glaudžiosios apozicijos pagrindiniu dėmeniu laikytina specifinės referencijos daiktavardinė frazė *mano kaimynas*, o jos priedėliu – nespecifiškai interpretuojamas antrasis dėmuo, kuris, tikėtina, čia ištariamas su pabrėžiamąja intonacija[9] *mano kaimynas* ***gydytojas***. Antrojo apozicijos dėmens loginis kirtis ro-

[9] Glaudžiosios apozicijos intonacinis kontūras pirmiausia sietinas su komunikacijos intencijomis: spręsdami, kuris junginio dėmuo laikytinas priedėliu, vien tik intonacija pasikliauti negalime, plg.: *Pažįstu kaimyną* (t. y. kaimynystėje gyvenantį) ***gydytoją,*** *jis tau pagelbės*. Interpretuojant šį sakinį, specifinė referencija (bet nebūtinai api-

dytų ir papildomą jo komunikacinį krūvį. Išties tokio priedėlio funkcinė motyvacija gali būti siejama ne tik su pirmojo dėmens referencijos tikslinimu, bet ir su antrinės predikacijos raiška. Kalbamu atveju galėtume teigti, kad priedeliu (*gydytojas*) implicitiškai pasakoma ir sakinio veikejo atliekamo veiksmo priežastis – kaimynas dažnai nenakvoja namie, nes tokia jo, gydytojo, profesija, kuri paprastai neatskiriama nuo skubių iškvietimų ir naktinių budėjimų. Tokios implikacijos tikimybė, žinoma, glaudžiai siejasi su pagrindinio predikato reikšme (faktiškai tokio priedėlio „įterpimas" į sakinį dažnu atveju yra pagrindinės predikacijos motyvuotas). Nesunku pateikti pavyzdį, kai skirtingos sakinio predikatų reikšmes lemia skirtingas to paties priedėlio interpretacijas, plg.:

(29) *Mano kaimynas batsiuvys vaikšto kiaurais batais.*
(30) *Mano kaimynas batsiuvys loterijoje laimėjo turistinę kelionę į Ispaniją.*

Pirmajame pavyzdyje glaudžiosios apozicijos priedėlio funkcinė motyvacija veikiausiai sietina su antrinės predikacijos – nuolaidos – raiška: kaimynas vaikšto kiaurais batais, nors būdamas batsiuvys galėtų lengvai juos pasitaisyti. Antrajame pavyzdyje apie daiktavardinės frazės *mano kaimynas* referentą pateikiamos papildomos informacijos (kad jis yra batsiuvys) motyvai nėra tokie aiškūs, jie tiesiog gali būti siejami su pirmojo dėmens referento identifikavimo palengvinimu.

2.2.8. Aukščiau aptarti glaudžiosios apozicijos pavyzdžiai rodo, kad jų sudarymo (priedėlių vartojimo) motyvacija ne vienu atveju gali būti siejama su papildoma restriktyvine ar aplinkybine funkcija pagrindines sakinio predikacijos atžvilgiu. Funkciniu atžvilgiu tokių apozicijų priedėliai yra labai artimi laisviesiems antriniams *kaip* + DF konstrukcijų predikatyvams, atitinkamai – depiktyvams ir aplinkybiniams predikatyvams. Skirtumas yra tas, kad priedėlių reiškiama antrinė predikacija tegali būti implikuojama iš viso sakinio reikšmės, o antruoju atveju ji adekvačiomis konstrukcijomis reiškiama eksplicitiškai (plg. *Mano kaimynas, kaip gydytojas, dažnai nenakvoja namie*). Tačiau implicitinis papildomai reiškiamos predikacijos pobūdis nėra ta priežastis, dėl kurios kalbamų priedėlių negalėtume vadinti antriniais predikatyvais. Pirmiausia to daryti negalime struktūriniais sumetimais – glaudžiosios apozicijos priedėlis kartu su savo modifikuojamu pagrindiniu dėmeniu

brežtumas) priskiriama antrajam apozityvui, kuris čia ištariamas su loginiu kirčiu. Jis ir atstovauja sakinyje visam apoziciniam junginiui, o pirma jo einantis priedėlis (*kaimyną*) nurodo jo, kaip pagrindinio dėmens, subkategoriją. Glaudžiosios apozicijos junginio sukūrimo šiame pavyzdyje funkcinė motyvacija sietina su objekto daiktavardžio (*gydytoją*) designato apibrėžties siaurinimu.

atstovauja tam pačiam pagrindinio predikato argumentui, taigi sintaksiškai yra predikatinio veiksmažodžio komplemento sudetinė dalis: laikyti tokį priedėlį dar ir to veiksmažodžio modifikatoriumi būtų pernelyg keblu.

2.2.9. Greičiausiai dėl iš dalies sutampančių minėtų funkcijų lietuvių kalbotyroje ir įsigalėjusi nuomonė, kad *kaip* + DF konstrukcijos irgi laikytinos priedėliais. Tokią nuomonę, regis, palaikytų ir tam tikras ontologinis glaudžiosios apozicijos priedėlių ir atitinkamų *kaip* + DF konstrukcijų giminiškumas. Išties tokių priedėlių vartosena pirmiausia remiasi faktyvinio jungties teiginio apie pagrindinio dėmens referento kategorinę priklausomybę presupozicija (kurią anglų kalboje, kaip matėme, rodo žymimasis priedėlio daiktavardinės frazės artikelis). Tokia presupozicija remiasi glaudžiosios apozicijos priedėlių vartosena ir tais atvejais, kai jais implicitiškai ribojama pagrindinės sakinio predikacijos aprėptis, t. y. tos predikacijos atžvilgiu reiškiama restriktyvinė funkcija. Ir tik papildomai predikuojant aplinkybinę reikšmę, šis teiginys del sąveikos su pagrindine predikacija iš presupozicijos iškeliamas į sakinio lygmenį ir tampa jo profilio (predikacijos siaurąja prasme) dalimi. Kitaip tariant, sakinio predikato reiškiamo veiksmo priežastis ar kuri kita aplinkybė iš priedėlio gali būti implikuojama tik tuo atveju, jeigu minėtas faktyvinis teiginys nėra tik presuponuojamas, bet lengvai suvokiamas kaip neatskiriama sakinio reikšmės dalis. Jeigu atsimename, tai ir *kaip* + DF konstrukcijų depiktyvų restriktyvinės funkcijos raiška remiasi vieno kurio predikatinio argumento daiktavardžio referentą subkategorizuojančio faktyvinio jungties teiginio presupozicija (kaip matėme aptardami pavyzdį *Labai mėgstu Čiurlionį kaip tapytoją*, neiškraipant sakinio minties, antrinį jo predikatyvą (*kaip tapytoją*) sunku išskleisti į atitinkamą jungties sakinį). Tiktai kai toks faktyvinis teiginys yra ne presuponuojamas, o implikuojamas iš viso sakinio reiškiamos predikacijos, galima ir „aplinkybinė“ kalbamų predikatyvinių konstrukcijų interpretacija[10]. Tai, kad šią interpretaciją patvirtinantis faktyvinis jungties teiginys priklauso sakinio profiliui, rodo ir lengvai realizuojama jo eksplikacija, plg. *Mano kaimynas, kaip gydytojas, dažnai nenakvoja namie* → *Mano kaimynas, būdamas gydytojas, dažnai nenakvoja namie* → *Mano kaimynas dažnai nenakvoja namie, nes (jis) yra gydytojas*. Vis dėlto pasirinkimas kalbamas *kaip* + DF konstrukcijas aprašyti kaip veiksmažodinę frazę modifikuojančius laisvuosius

[10] Griežtai imant, tik aplinkybinės reikšmės antriniai *kaip* + DF konstrukcijų predikatyvai laiko ir modalumo atžvilgiu yra subordinuoti (priklauso) pagrindiniam predikatui. Atitinkamų konstrukcijų depiktyvai dėl presupozicinio pobūdžio šiuo atžvilgiu yra nepriklausomi: jų reiškiamos predikacijos laikas tik sutampa (arba persikloja) su pagrindinio predikato laiku.

antrinius predikatyvus, regis, nepalieka galimybės kai kuriuos šių konstrukcijų pavartojimo atvejus traktuoti kitaip – kaip „pažemintos predikacijos“ priedelius. Pastarasis apibūdinimas tiktų tik glaudžiosios apozicijos priedėliams, o argumento daiktavardiniam junginiui sintaksiškai nepriklausančios *kaip* + DF konstrukcijos jiems negali būti priskiriamos.

2.3. Liko aptarti laisvosios apozicijos priedėlius ir pažiūrėti, kas juos sieja su antriniais *kaip* + DF konstrukcijų predikatyvais. Kaip jau buvo minėta, laisvosios apozicijos daiktavardinės konstrukcijos skiriasi nuo atitinkamų glaudžiosios apozicijos junginių savo dėmenų semantiniu ir intonaciniu savarankiškumu. Paprastai (t. y. nežymėtais atvejais) laisvosios apozicijos priedėliu gali būti vadinamas antrasis apozityvas, kuris išskiriamas kableliais. Formaliai žiūrint, tik tokie priedėliai ir gali būti lyginami su atitinkamais antriniais *kaip* + DF konstrukcijų predikatyvais, plg.:

(31) *Paulius Galaunė, „Ars“ grupės ideologas, lietuviškojo modernizmo kritikų taip pat buvo aršiai puolamas.*

(32) *Paulius Galaunė, kaip „Ars“ grupės ideologas, lietuviškojo modernizmo kritikų taip pat buvo aršiai puolamas.*

Kiek laisvosios apozicijos priedėliai gali būti palyginami su antriniais kalbamų konstrukcijų predikatyvais semantinių funkcijų požiūriu, matysime vėliau. Dabar pravartu būtų iš arčiau pažvelgti į laisvosios apozicijos dėmenų referenciją ir sintaksę.

2.3.1. Teoriškai laisvąją apoziciją sudaro dvi referencijos atžvilgiu savarankiškos daiktavardines frazes dėl specifinių komunikacijos tikslų vartojamos kartu tam pačiam esiniui įvardyti. Pavyzdžiui, anksčiau aptartame (12) sakinyje (kuris toliau pateikiamas kaip (33) abu apozityvai yra apibrėžtos specifinės referencijos daiktavardinės frazės, diskurse galinčios funkcionuoti ir savarankiškai, plg.:

(33) *Adomo Mickevičiaus, žymiausiojo lenkų romantizmo dainiaus, kūryba stipriai veikė ir lietuvių devynioliktojo amžiaus poetus.*

(34) *Adomas Mickevičius devynioliktojo amžiaus Lietuvoje buvo plačiai žinomas. Žymiausiojo lenkų romantizmo dainiaus kūryba stipriai veikė ir to meto lietuvių poetus.*

Viena iš laisvąją apoziciją sudarančių daiktavardinių frazių dažniausiai taip pat esti tikrinis vardas, o kita – jos semantinę apibrėžtį papildanti ar koreguojanti koreferentiška bendrinė frazė. Pastaroji, padidindama į aktualiąją diskurso erdvę įvedamos daiktavardinės frazės, paprastai tikrinio vardo ar kito deiktiškai

vartojamo žodžio (pavyzdžiui, įvardžio), informatyvumą, palengvina ir jo referento identifikavimą komunikacijos akto metu. Faktiškai tik ši koreguojanti funkcija ir leidžia vieną iš laisvosios apozicijos dėmenų įvardyti kaip priedėlį. Tokių laisvųjų apozityvų funkcine ir struktūrinė sąsaja su tikrosiomis korekcijomis seniai pastebėta (plg. Burton-Roberts 1975: 410–411). Beje, referentą identifikuoti padedančios informacijos papildymo ar koregavimo funkciją laisvojoje apozicijoje bendrinė daiktavardinė frazė gali atlikti ir kitos bendrines frazės atžvilgiu arba, netipiniu atveju, ir tikrinis vardas gali pakoreguoti bendrinės frazės semantinę apibrėžtį ir padėti atpažinti jos referentą, plg.:

(35) *Į salę dviem eilėmis įžengė kariai, žuvusiojo bendražygiai, pasirengę išnešti karstą.*

(36) *Žemaituku žmonės vadino savo seną kleboną, kunigą Adomą Šlepavičių.* (pavyzdys adaptuotas iš Labutis 2002: 330.)

Pirmajame pavyzdyje priedėlio koreguojantis pobūdis gali būti pabrėžiamas jį nukeliant į sakinio galą, plg. *Į salę dviem eilėmis įžengė kariai, pasirengę išnešti karstą – žuvusiojo bendražygiai.*

2.3.2. Kai kurių tyrėjų nuomone, aukščiau aptartieji laisvosios apozicijos pavyzdžiai ir laikytini apozicija tikrąja to termino prasme. Tik tokios apozicijos atveju abi greta einančios daiktavardinės frazes dėl vienodai tapačios referencijos vienodai santykiauja ir su sakinio veiksmažodžiu, del to, beje, nesudarydamos vieno daiktavardinio junginio. Mes sakytume, kad abi daiktavardinės frazės tarpusavyje dalijasi tą pačią veiksmažodžio komplemento poziciją. Kaip matysime vėliau, ne visi ir laisvosios apozicijos atvejai tenkina vienodos dėmenų referencijos kriterijų. Todėl tikrajai apozicijai nuo tokių atvejų atskirti generatyvinės pakraipos atstovų taikyti dėmenų sukeičiamumo, dėmenų atskyrimo, vadinamojo apozicijos markerio (angl. *APP-marker*) įterpimo ir kt. testai, kurie remiasi prielaida, kad tikrosios apozicijos pagrindą sudaro gilumineje struktūroje nesutampantys du savarankiški sakiniai (Burton-Roberts 1975: 405–419). Nors tikrosios apozicijos abiem daiktavardinėms frazėms paprastai būdingas apibrėžtumas, bet būtinoji tokios apozicijos sąlyga yra abiejų apozityvų specifinė referencija. O ji ne visada sutampa su apibrėžtumo *vs.* neapibrežtumo deskripcija. Pavyzdžiui, artikelinėje anglų kalboje nežymimąjį artikelį turinti daiktavardinė frazė gali nurodyti tiek į specifinį, tiek ir į nespecifinį unikaliai neidentifikuojamą (laisvai pasirenkamą) referentą (Langacker 1991: 103–107), o žymimojo artikelio vartojimas, kaip matėme, taip pat ne visada susijęs su daiktavardžio referento unikalios identifikacijos presupozicija. Taigi abu tikrosios

apozicijos dėmenys gali būti neapibrėžti daiktavardžiai, bet abu būtinai turi nurodyti į specifinį referentą, plg.:

(37) *Kažkokia mokytoja, pojaunė moteris šviesiais plaukais, perskaitė abiturientams egzaminų užduotis.*

Šiam sakiniui pritaikomi visi anksčiau minėti tikrosios apozicijos testai, plg.:

(38) *Pojaunė moteris šviesiais plaukais, kažkokia mokytoja, perskaitė abiturientams rašinių temas.*
(39) *Pojaunė moteris šviesiais plaukais perskaitė abiturientams rašinių temas.*
(40) *Kažkokia mokytoja perskaitė abiturientams rašinių temas.*
(41) *Kažkokia mokytoja, t. y. pojaunė moteris šviesiais plaukais, perskaitė abiturientams rašinių temas.*

Tad abu apozityvai (37) pavyzdyje yra savarankiškos daiktavardinės frazės, nors ir siejamos to paties referento, interpretuotino čia neapibrėžtai. Tokių apozityvų, kaip ir apibrėžtųjų jų atitikmenų, funkcinę motyvaciją bendrai galima apibūdinti kaip daiktavardinės referencijos tikslinimą, dėl to su antrinės predikacijos raiška jie nesietini. Kadangi greta einančių ir specifine referencija pasižyminčių daiktavardinių frazių jokie tarpusavio sintaksiniai ryšiai nesieja, jų apoziciją tiksliau būtų apibūdinti kaip daiktavardinę (ar dviejų daiktavardžių) seką, o ne kaip daiktavardinį junginį.

2.3.3. Ir intonacija (bei kableliais) nuo koreferentiško dėmens[11] atskirtos daiktavardinės frazes gali neturėti specifines referencijos. Nors tokie atvejai iš laisvųjų apozicijų ne visada išskiriami, pagrįstai galima manyti, kad adjacentinių daiktavardinių frazių įterpimo į sakinį funkcinė motyvacija čia paprastai būna susijusi su pagrindinės predikacijos aplinkybėmis, plg.:

(42) *Juozas, stropus studentas, visada kruopščiai rengiasi paskaitoms.*

Šiame pavyzdyje intonacija atskirta daiktavardinė frazė *stropus studentas* nesunkiai gali būti interpretuojama kaip sakinio veiksmo priežastį pasakantis laisvasis predikatyvas (plg. šio sakinio parafrazę *Juozas, būdamas stropus studentas, visada kruopščiai rengiasi paskaitoms*, kuri aiškiai rodo, kad kalbama aplinkybinė reikšmė yra neatskiriama nuo viso sakinio predikacijos). Būtent dėl nespecifinės referencijos

[11] Patogumo dėlei tebevartoju „dėmens“ terminą, nors jis, griežtai žiūrint, pateisinamas tik glaudžiosios apozicijos atveju, o laisvosios apozicijos atveju toks apozityvo pavadinimas tegali būti sąlyginis.

adjacentinė daiktavardinė frazė ir įgyja predikatumo savybę, t. y. gebėjimą reikšti antrinę predikaciją. Pastaroji, kaip ir anksčiau aptartais glaudžiosios apozicijos atvejais, realizuojama tarpiškai, per specifinės referencijos argumento daiktavardines frazės subkategorizavimą. Kad daiktavardinės frazės *stropus studentas* referentas nėra unikaliai identifikuojamas individas, nesunku parodyti silogizmo, kuriuo remiasi (42) sakinio propozicija, eksplikacija, plg.:

(43) *Stropus studentas visada kruopščiai rengiasi paskaitoms* (generinis teiginys, sudarantis prielaidą).
(44) *Juozas yra stropus studentas (faktas).*
(45) *(Vadinasi, nieko nuostabaus, kad) Juozas visada kruopščiai rengiasi paskaitoms* (išvada).

Ši eksplikacija rodo, kad tarp (45) ir (44) sakiniais reiškiamų teiginių (jie sudaro (42) sakinio profilį) nustatomas priežastinis ryšys remiasi iš bendro žinių fondo implikuojamu generiniu teiginiu, kuris čia reiškiamas (43) sakiniu. Matome, kad tik tipologinėje erdvėje yra instancijuotas tiek (44) faktyvinio jungties sakinio predikatinės daiktavardinės frazės referentas, tiek ir (43) generinio sakinio subjektu einančios tos pačios frazės referentas.

2.3.4. Akivaizdu, kad dėl intonacinio savarankiškumo (kuris, beje, čia gramatiškai reikšmingas) tik ką aptartų nespecifinės referencijos daiktavardinių frazių nėra kaip laikyti glaudžiosios apozicijos daiktavardinio junginio dėmenimis, bet nėra kaip jų priskirti ir „tikrajai“ apozicijai. Kadangi tokiomis sintaksės požiūriu santykinai savarankiškomis adjacentinėmis daiktavardinėmis frazėmis paprastai reiškiamos aplinkybinės reikšmės, niekas netrukdo jų laikyti pagrindinę sakinio predikaciją modifikuojančiais laisvaisiais antriniais predikatyvais. Tokį sprendimą remia faktas, kad kalbamos daiktavardinės frazės be reikšmės nuostolio nesunkiai yra konvertuojamos į atitinkamas *kaip* + DF konstrukcijas, plg. *Juozas, kaip stropus studentas, visada kruopščiai rengiasi paskaitoms*. Tokio konvertavimo natūralumas ir iš esmės toks pats reiškiamos papildomos predikacijos pobūdis perša mintį, kad pagrindinės sakinio predikacijos modifikavimo tikslais įterpiamos adjacentinės daiktavardinės frazės ir tapo aptariamų konstrukcijų atsiradimo pagrindu. Šių konstrukcijų gramatinei funkcijai esminę žodžio *kaip* reikšmę galėtume aiškinti kaip eksplicitinę nuorodą po jo einančią daiktavardinę frazę interpretuoti kaip sakinio veiksmažodžio modifikatorių. Tačiau, kaip matėme, tokia adjacentinės daiktavardinės frazės interpretacija įmanoma ir be šios eksplicitinės nuorodos: semantinį pamatą jai pakloja tos frazės ir pagrindinio predikato reikšmių sąveika sakinyje.

2.3.5. Antrąją pastabą norėčiau baigti tuo, nuo ko pradėjau. Aukščiau plėtotos mintys, kuriomis pabandžiau lietuvių kalbotyroje nelabai aiškią ir prieštaringą priedėlio kategoriją apibūdinti remdamasis griežtesniais apozicijos terminais, tarsi rodytų, kad vienintelė galimybe bent kai kuriuos *kaip* + DF konstrukcijų atvejus laikyti „pažemintos predikacijos“ priedėliais sietina su galimybe priedėliais laikyti ir joms genetiškai artimas nespecifinės referencijos adjacentines daiktavardines frazes. Preliminarūs empiriniai faktai rodo, kad tokios į sakinį greta vieno kurio jo veiksmažodžio daiktavardinio komplemento įterpiamos frazės iš pat pradžių yra funkciškai orientuotos į to veiksmažodžio reškiamos predikacijos modifikavimą. Apozityvais, arba priedėliais, kalbamas daiktavardines frazes galėtume laikyti tik tuo atveju, jeigu išsamesni empirinių duomenų tyrimai leistų dėl tokių frazių funkcinės motyvacijos manyti priešinga: kad jų reiškiama predikacija iš prigimties yra orientuota ne į pagrindinio predikato, bet į jo argumento daiktavardinės frazės modifikavimą, su pastaraja sudarant vieną daiktavardinį junginį. Šį sprendimą remiantys argumentai turėtų būti pakankamai svarūs, kad leistų ignoruoti tokio apozityvo intonacinį savarankiškumą. Tuomet tektų manyti, kad tik kai kuriais atvejais, kaip ir glaudžiosios apozicijos priedėliai, tokie „neintegruoti modifikatoriai“, pritaikomi ir antrinės predikacijos tikslams. Evoliuciniu požiūriu *kaip* + DF konstrukcijas lengva ranka prilyginti atitinkamoms adjacentinėms daiktavardinėms frazėms neleidžia ir vienas, regis, formalus, bet gramatiškai reikšmingas konstrukcijų elementas – pradinis jų žodis *kaip*. Būtent jis galutinai įformina kalbamos daiktavardinės frazės „persiorientavimą“ į pagrindinės sakinio predikacijos modifikavimą ir pagrįstai gali būti laikomas čia aptartame straipsnyje nagrinėjamų konstrukcijų gramatine ašimi. Bet iš esmės ta pati mintis yra jau pasakoma pačiu straipsnio pavadinimu, kai kalbamosios daiktavardinės konstrukcijos jame įvardijamos kaip analitinis predikatyvų žymėjimo rodiklis.

LITERATŪRA

Ambrazas, V., red., 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Balkevičius, J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Balkevičius, J. 1998: *Lietuvių kalbos predikatinių konstrukcijų sintaksė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Burton-Roberts, N. 1975: Nominal Apposition. *Foundations of Language* 13, 391–419.

Donnellan, K. S. 1966: Reference and Definite Descriptions. *Philosophical Review* 75, 281–304.

Flaate, I. 1999: PRO-blematische *als*-Prädikative im Deutschen. In: *Nordlyd: Tromsö University Working Papers on Language and Linguistics* 27, 1–23.

Hentschel, G. 2005: *Morphosyntaktische Markierung sekundärer Prädikate*. (Rankraštis.)

Hentschel, G. 2006: Zur Klassifikation sekundärer Prädikate am Beispiel von *als*-Phrasen des Deutschen und *jako*-Phrasen des Polnischen. In: *Slavistische Linguistik*, 2005, München (spaudoje).

Heyvaert, L. 2003: *A Cognitive-Functional Approach to Nominalization in English*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.

Holvoet, A. 2005: Dėl sintaksinių ryšių skirstymo. *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 157–161.

Holvoet, A., Čižik-Prokaševa, V. 2005: Papildiniai ir aplinkybės. In: Holvoet & Mikulskas, red., 2005, 65–92.

Holvoet, A., Judžentis, A. 2003: Sintaksinių ryšių tipai. In: Holvoet & Judžentis, red., 2003, 11–35.

Holvoet, A., Judžentis, A. 2005: Sintaksinės priklausomybės tipai: papildymai ir patikslinimai. In: Holvoet & Mikulskas, red., 2005, 11–38.

Holvoet, A., Judžentis, A., red., 2003: *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 1.)

Holvoet, A., Mikulskas, R., red., 2005: *Gramatinių funkcijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 3.)

Holvoet, A., Mikulskas, R., red., 2006: *Daiktavardinio junginio tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Lietuvių kalbos gramatikos darbai, 4.)

Holvoet, A., Tamulioniene, A. 2005: Antriniai predikatyvai. In: Holvoet & Mikulskas, red., 2005, 117–137.

Holvoet, A., Tamulioniene, A. 2006: Apibrėžtumo kategorija. In: Holvoet & Mikulskas, red., 2006, 11–32.

Kazlauskas, J., Laigonaite, A., Urbutis, V., red., 1961: *Dabartinė lietuvių kalba*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Labutis, V. 1994: *Lietuvių kalbos sintaksė* 2. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Labutis, V. 2002: *Lietuvių kalbos sintaksė*. Trečiasis papildytas leidimas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Lakoff, G. 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago–London: University of Chicago Press.

Langacker, R. W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1, *Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Langacker, R. W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2, *Descriptive Application*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Matthews, P. H. 1997: *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford–New York: Oxford University Press.

Mikulskas, R. 2006: Apibrėžiamųjų būdvardžių aprašo perspektyva. In: Holvoet & Mikulskas, red., 2006, 33–65.

Morkūnas K., par., 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Rijkhoff, J. 2002: *The Noun Phrase*. Oxford: Oxford University Press.

Sirtautas, V., Grenda, Č. 1988: *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Mokslas.

Taylor, J. R. 2002: *Cognitive Grammar*. Oxford / New York: Oxford University Press.

Ungerer, F, Schmid, H.-J. 1996: *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London: Longman.

Vaičiulyte-Semėniene, L. 2007: Daiktavardinės *kaip* konstrukcijos kaip analitinis predikatyvų žymėjimo rodiklis. *Acta Linguistica Lithuanica* 56, 73–101.

Van Langendonck, W. 2007: *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.

Žukauskaitė, J. 1961: *Kaip* vartojimas jungiamuoju žodžiu ir jungtuku. In: Kazlauskas, Laigonaite & Urbutis, red., 1961, 217–278.

Rolandas Mikulskas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

14 mažmožis

Keisti yra dabar tarmių tekstų žodynėliai. Šitaip sakau susipažinęs su A. Leskauskaitės *Kučiūnų krašto tekstų* (2006) knygos žodynėliu (p. 401–425). Visi juk žinome, kad tarmės, šnektos dabar egzistuoja greta bendrines kalbos (mokykla, radijas, televizija, valdžios raštinės), dvikalbystės (net daugiakalbystės), žargono (slengo) – jaunimo, mokinių, raštinių darbuotojų šneka. Mokslui, žodžių etimologijai, tarmių istorijai svarbiausia yra paveldėtoji leksika, o naujovės įdomios tik sociologiškai.

Tarptautinių žodžių iškraipos yra laikinos, įsigilinus nebebūna nei tokių faktų, kaip *anãlizas, garnizònas, fabrìkė, kantòra* (1)!, *karasèlė* (2), *liminãdas, litinántas* ‚leitenantas', *narvas* ‚nervas', *pilstùkas, rãdija, šakmãtai, šòferis, šoferiáuti, šoferùkas* (kokie negirdeti dzūkiški žodžiai!), *trìperis* (?), *vitirinõrius* ‚veterinaras' (dėl nekirčiuotų *e* redukcijos).

Kučiūnų kraštas buvo *Bérznyko* (autores paverstu *Béržininkais*) visiškai sulenkėjusios, kovojusios prieš Lietuvą parapijos dalis, tai tų skolinių daug, jie dabar net pajuokiami, stribų ir kitokių veikėjų (ypač prekybininkų) išplatinti*: bajãvas, -à, blestvà* (tekste *blǽ.stv*a – 158 p., vadinasi, pakartotas svetimas žodis), *basanõškė* (tekste *basanòšk̃u* – p. 366), *burtãkas* (Lp, Drsk girdėta, jaunimo *bɔrdá.kas*!), *cielkà* (2) ‚nekaltybę išlaikiusi mergina' (tekste *cíelkos,* p. 388, vėl pakartotas svetima kalba žodis – autorės sulietuvinamas), *bufáikė* ‚vatinė', *dačià* (?) (Švendubrės dvikalbių *dá.ča*), *davái* ‚nagi', *dū̃ryti* ‚kvailinti' (iš prezidento Brazausko rinkimų kampanijos), *centrafū̃ga* (!), *fáinas* ‚puikus', *lapkà* (tekste *lá.pka,* p. 262 – vadinasi, grynas svetimas žodis), *načiálnykas* (grynai rusiškas žodis), *paslòvica* (!) ‚patarle', *pòdlas* ‚niekšingas', *pratibnas* ‚šleikštus, priešingas', *tužòlas* ‚sunkus', *zakònas* ‚įstatymas', *zastãvas* (iš lenkų sargybos) ir t. t. Jau latvių didysis mokslininkas J. Endzelīnas recenzijoje apie K. Būgos LKŽ pirmuosius sąsiuvinius yra mokęs, kad daugiakalbių žmonių var-